

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՂԱԿԻԹ ՀՐԱՅՐԻ ԱՆԱԿԵՐԴՅԱՆ

**Տեղեկատվական
պատերազմներ
(դասախոսություններ)**

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
2014

ՀՏԴ 659(042.4)

ՉՄԴ 76 ց7

S 308

**Հրատարակության է երաշխավորել
ԵՊՀ Ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի
գիտխորհուրդը**

Կազմող՝ բանասիրական գիտությունների թեկնածու Ղազիթ Ալավերդյան

Խմբագիր՝ Բ.Գ.Ք., դոցենտ Նադաշ Սարտիրոսյան

գրախոսներ՝ Բ.Գ.Պ., պրոֆեսոր Սուշեղ Հովսեփյան

Բ.Գ.Ք., Վարդուհի Պետրոսյան

S 308 Տեղեկատվական պատերազմներ (դասախոսություններ)/ Կազմող՝
Ղ. Ալավերդյան. -Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2014 – 40 էջ:

Ղասախոսություններում ներկայացվում են տեղեկատվական պատերազմների բնույթն ու ելությունը, տեսակները, դրանց դրսևորման ձևերը զանգվածային լրատվության միջոցներում, ինչպես նաև տեղեկատվական պատերազմներին բնորոշ գործառույթներն ու էթիկական-իրավական կողմերը:

ՀՏԴ 659(042.4)

ՉՄԴ 76 ց7

ISBN 978-5-8084-1884-4

© ԵՊՀ հրատարակչություն, 2014

© Ղ. Ալավերդյան, 2014

Դասընթացի նպատակը

Դասախոսությունների նպատակն է ներկայացնել նորանկախ Հայաստանի Հանրապետության տեղեկատվական դաշտի ձևավորման և զարգացման առանձնահատկություններն ու օրինաչափությունները, տեղեկատվական նոր համակարգի կազմավորման ձևերն ու մեթոդները, ուսումնասիրել և գնահատել տարածաշրջանային տեղեկատվական պատերազմների դրդապատճառներն ու շրջափուլերը, ներկայացնել հայ և օտարազգի հեղինակների՝ տեղեկատվական պատերազմների վերաբերյալ առավել տարածված և ընդունելի տեսակետները, բնութագրել Հարավային Կովկասում տեղեկատվական դաշտի առանձնահատկությունները, ինչպես նաև դասակարգել արտաքին տեղեկատվական ագրեսիայի ձևերն ու մեթոդները:

Ակնկալվող կրթական արդյունքները

Ակնկալվող կրթական արդյունքներն են.

- ներկայացնել տեղեկատվական պատերազմների բնույթն ու էությունը, ՁԼՍ համակարգում տեղեկատվական պատերազմների բնորոշ գործառույթներն ու էթիկական-իրավական կողմերը,
- վերլուծել տեղեկատվական պատերազմների լուսաբանման հայկական փորձի առավել ցայտուն դրսևորումները, հայրենական և արտասահմանյան հեղինակների տեղեկատվական պատերազմներին նվիրված առավել տարածված և ընդունելի տեսակետները,
- սահմանել անհատի և հանրության տեղեկատվական անվտանգության հիմնական սկզբունքներն ու առանձնահատկությունները,
- բացատրել լրատվամիջոցների տեղն ու դերը տեղեկատվական պատերազմների վարման ժամանակ,
- ձևավորել կարծիք ՀՀ ՁԼՍ-ների կողմից տեղեկատվական պատերազմների վարման մեթոդների և մոտեցումների վերաբերյալ,
- ձեռքբերել գործնական փորձ և հմտություն ՀՀ տեղեկատվական անվտանգության ոլորտում այն կիրառելու համար:

Դասընթացի կառուցվածքը

Դասընթացը կազմված է դասախոսությունների և սեմինար պարապմունքների համադրությամբ:

Դասընթացի բովանդակությունը

Դաս 1 (2 ժամ դասախոսություն)

Ներածություն

«Տեղեկատվական պատերազմներ» դասընթացի ուսումնասիրության առարկան: Դասընթացի մեթոդոլոգիան և խնդիրները: Դասընթացի դերը տեղեկատվական անվտանգության ոլորտը լուսաբանող լրագրողներ պատրաստելու գործում:

Դաս 2-3 (4 ժամ դասախոսություն)

Թեմա 1

Տեղեկատվական նոր դաշտի ձևավորումը և տեղեկատվական պատերազմների առանձնահատկությունները:

Տեղեկատվական պատերազմների նպատակներն ու խնդիրները: «Տեղեկատվական պատերազմ» եզրույթի առաջացման նախապատմությունը: Տեղեկատվական պատերազմի իրականացման հիմնավորումը: Տեղեկատվական պատերազմի տեսակները: Տեղեկատվական դարաշրջան:

Ի՞նչ է տեղեկատվական պատերազմը

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների, հատկապես համացանցի արագ զարգացման շնորհիվ նպաստավոր պայմաններ են ստեղծվել միջազգային էլեկտրոնային տեղեկատվության ոլորտում արմատական փոփոխություններ կատարելու և նոր մոտեցումներ մշակելու համար: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների հեղափոխության արդյունքում ներմուծվեց «տեղեկատվական դարաշրջան» եզրույթը: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաները և համացանցային նորանոր հնարավորությունները դարձան նոր աշխարհի առաջընթացի չափման խորհրդանիշ:

Տեղեկատվական պատերազմների տեսությունը, որի սկիզբը դրվեց ընդամենը երեք-չորս տասնամյակ առաջ, այժմ ունի կիրառական մեծ նշանակություն: Այն հաշվի են առնում բազմաթիվ երկրներ տեղեկատվական անվտանգության համակարգի մշակման ժամանակ:

«Տեղեկատվական պատերազմներ» եզրույթն առաջին անգամ օգտագործվել է 1976թ. ամերիկացի գիտնական, ֆիզիկոս Թոմաս Ուոնի կողմից «Բոինգ» ընկերության համար պատրաստված «Սպառազինության համակարգը և տեղեկատվական պատերազմները» զեկույցում: Դեռևս լիարժեք հստակեցված չէ «տեղեկատվական պատերազմներ» եզրույթի սահմանումը, սակայն, ըստ ամերիկացի և ռուս մասնագետների, ենթադրվում է, որ տեղեկատվական պատերազմը նպատակամղված գործողություն է՝ հակա-

ռակորդի նկատմամբ տեղեկատվական գերակշռության հասնելու, նրա տեղեկատվական կառույցները քայքայելու, շարքից հանելու, սեփական գաղափարները թշնամուն պարտադրելու, միաժամանակ՝ սեփական տեղեկատվությունը և տեղեկատվական կառույցները արտաքին և ներքին ազդեցություններից պաշտպանելու համար: Տեղեկատվական պատերազմներ անվան ենթոք ընկալվում է միջոցառումների մի համակարգ՝ հասարակական կարծիքի վրա ազդելու, մարդկանց վարքագիծը փոխելու, գաղափարներ պարտադրելու և նմանատիպ գաղափարներից պաշտպանելու համար:

Տեղեկատվական պատերազմն ընդամենը միջոց է, այլ ոչ թե վերջնական նպատակ, այնպես, ինչպես օրինակ ռմբակոծությունը պատերազմի ընթացքում միջոց է, այլ ոչ թե նպատակ: Տեղեկատվական պատերազմը կարելի է օգտագործել որպես միջոց ռազմաստրատեգիական հարձակման կամ հակահարձակման համար:

Տեսաբանները հավաստում են, որ «տեղեկատվական պատերազմ» եզրույթն առաջին անգամ լայնորեն կիրառել են չինական լրատվամիջոցները: Այսօր էլ տեղեկատվական հակամարտությունների չին մասնագետներն աշխարհում համարվում են լավագույններն իրենց գործում: Տեղեկատվական պատերազմ ասելով՝ նրանք հասկանում են քաղաքական, տնտեսական, մշակութային, տեխնոլոգիական և այլ գործողություններ՝ ուղղված տեղեկատվական տարածության գրավմանը: Նրանց հայացքների հիմքում ընկած են չին փիլիսոփա և զորավար Սուն Ցզիի խորհուրդները, որոնք նա շարադրել է իր «Պատերազմելու արվեստը» աշխատության մեջ դեռևս մ.թ.ա. 6-րդ դարում:

Տեղեկատվական պատերազմների հայաստանյան փորձագետներ Կարեն Վրթանեսյանը, Սամվել Սարտիրոսյանը «տեղեկատվական պատերազմներ» եզրույթը սահմանում են հետևյալ կերպ. ««Տեղեկատվական պատերազմներ» ասելով՝ պետք է հասկանալ գործողությունների համակարգ, որն ուղղված է հակառակորդի տեղեկատվության և տեղեկատվական ենթակառույցների վրա ազդեցություն գործադրելուն, սեփական տեղեկատվությունն ու տեղեկատվական համակարգերը պաշտպանելուն»:¹

Այս սահմանումից հետևում է, որ տեղեկատվական պատերազմներ ենթադրում են ոչ միայն տեղեկատվական հարձակումները, այլև տեղեկատվական պաշտպանությունը:

Ներկայացնելով «տեղեկատվական պատերազմներ» եզրույթի վերաբերյալ արդիական դիտարկումներն ու մոտեցումները՝ կարելի է փաստել, որ ժամանակակից փուլում տեղեկատվական հակամարտության օջախներ

¹ Տե՛ս **Մարտիրոսյան Ս.**, Հայաստանի Հանրապետության տեղեկատվական անվտանգության մի քանի հարցեր // 21-րդ դար, երևան 2007, N2, էջ 62:

րը օր օրի ավելի սպառնալից չափերի են հասնում և ավելի մեծ վտանգ են պարունակում, քան ռազմական գործողությունները: Սեր կարծիքով, քսանմեկերորդ դարում կողմերից մեկի տեղեկատվական հաղթանակը կարող է կախված լինել նրանից, թե հակամարտող կողմը որքան կկարողանա պաշտպանել իր քաղաքական էլիտային արտաքին, տեղեկատվական-հոգեբանական ներգործությունից, ներքին լսարանը գերծ կպահի թշնամու տարածած ապատեղեկատվությունից և ժամանակին տեղեկատվական հակահարված կտա թշնամու քարոզչամեքենային:

1990-ական թվականներին մի շարք զարգացած երկրներում, այդ թվում՝ ԱՄՆ-ում և Ռուսաստանի Դաշնությունում պետական մակարդակով սկսեցին մշակվել տեղեկատվական պատերազմների վարման նոր հայեցակարգեր և մոտեցումներ:

Իսկ 1998թ. արդեն պատրաստ էր ԱՄՆ պաշտպանության նախարարության «Տեղեկատվական գործողությունների միացյալ դոկտրինը»: Այդ փաստաթղթում, որի հիմքում դրված են “ՌԵՆԴ” «ուղեղային կենտրոնի» մշակումները, ներկայացված է, մասնավորապես, «տեղեկատվական պատերազմ» հասկացության սահմանումը, ըստ որի. «Տեղեկատվական պատերազմը համալիր ներգործություն է հակառակորդի պետական համակարգի և նրա ռազմական, քաղաքական ղեկավարության վրա, որն արդեն խաղաղ ժամանակ կարող է հանգեցնել տեղեկատվական պատերազմ իրագործողի համար հակառակորդի կողմից նպաստավոր որոշումներ ընդունելուն, իսկ զինված հակամարտության ընթացքում լիովին կարող է կաթվածահարել հակառակորդի կառավարման ենթակառուցվածքների գործունեությունը: Սահմանումից հետևում է, որ տեղեկատվական պատերազմը տեխնիկական և հոգևոր-գաղափարական բնույթի ինֆոգեն սպառնալիքների գործնական իրագործումն է»:²

Համաշխարհային տեղեկատվական դաշտը գաղափարախոսական, քաղաքական և տնտեսական նպատակներով ակտիվորեն օգտագործում է ուղղորդված տեղեկատվություն ու ապատեղեկատվությունը, որոնք տարբերակելը դժվար խնդիր է շարքային քաղաքացու համար:

Ժամանակակից փուլում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ազդեցության աննախադեպ զլորբալ աճի պայմաններում այս ոլորտի անվտանգությունը դառնում է առանձին երկրների գոյատևման հիմնական խնդիր: Պետությունների կախվածությունը տեղեկատվական տեխնոլոգիաներից տարեցտարի մեծանում է, ընդ որում՝ ոլորտին առնչվող խնդիրներն էլ ավելի են զլորբալացվում, ջնջվում են սահմանները:

² **Հարությունյան Գ.**, Զաղաքակրթական գործոնը տեղեկատվական անվտանգության հիմնախնդիրների համատեքստում // 21-րդ դար, Երևան, 2006, N2, էջ 6:

Տեղեկատվական պատերազմների տեսությունը, որի սկիզբը դրվեց ընդամենը երեք-չորս տասնամյակ առաջ, այժմ ունի կիրառական մեծ նշանակություն: Այն հաշվի են առնում բազմաթիվ երկրներ տեղեկատվական անվտանգության համակարգի մշակման ժամանակ:

Տեղեկատվական պատերազմների տեսակները

Տեղեկատվական պատերազմներ մղելու հնարավորության տեսակետից հայկական ՁԼՍ-ները պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ ներքին և արտաքին սպառման: Ներքին սպառման համար նախատեսված են այն ՁԼՍ-ները, որոնց լեզուն հայերենն է և, որոնք հեռարձակվում կամ տպագրվում են Հայաստանի Հանրապետությունում: Տեղեկատվական պատերազմ մղելու տեսակետից դրանք բավականին անարդյունավետ միջոցներ են, նույնը կարելի է որոշ վերապահումներով ասել նաև Հանրային հեռուստատեսության «Առաջին լրատվական» ծրագրի մասին: Չնայած Հանրային հեռուստատեսությունը հեռարձակվում է նաև արբանյակով, բայց հեռարձակման միակ լեզուն դարձյալ հայերենն է: Շատ ավելի արդյունավետ կլիներ, եթե արբանյակով հեռարձակվող Համահայկական հեռուստաընկերությունը ունենար հաղորդաժամեր անգլերեն, ֆրանսերեն, իսպաներեն, արաբերեն և հատկապես տեղեկատվական հակառակորդի լեզուներով՝ ադրբեջաներեն և թուրքերեն: Սեր կարծիքով, ՁԼՍ-ների՝ ներքին սպառման համար նախատեսված հրապարակումները երբեմն հզոր զենք են դառնում հակառակորդի ձեռքում:

Երկրորդ խումբն այն ՁԼՍ-ներն են, որոնք ելք ունեն դեպի համացանց և աշխատում են ռուսերեն, անգլերեն և այլ օտար լեզուներով: Բնականաբար, տեղեկատվական պատերազմի տեսակետից վերջինները շատ ավելի արդյունավետ են: Բայց, ցավոք, դրանք ևս չեն կարող ընկալվել որպես տեղեկատվության օբյեկտիվ աղբյուրներ, քանի որ, եթե գիտես այդ կայքի պատկանելիությունը, արդեն հասկանում ես, որ այն չի կարող գործել սեփական երկրի շահերի դեմ: Անդրադառնալով ադրբեջանական լրատվական կայքերին՝ պետք է փաստել, որ դրանց մեծ մասում տեղեկատվությունը պատրաստվում է առնվազն երեք լեզուներով, հաճախ՝ չորս-հինգ, երբեմն էլ՝ վեց:

Էլեկտրոնային լրատվամիջոցները ուշադրություն են դարձնում հատկապես անգլերենին, ընդ որում՝ այնտեղ անգլերենի միջին մակարդակն ավելի բարձր է, քան մեզ մոտ: Սեր կարծիքով, ավելի արդյունավետ կլինի տեղեկատվական մարտերը չեզոք դաշտ տեղափոխելը: Խոսքն այն երկրների լրատվական դաշտի մասին է, որոնք կողմնակալ վերաբերմունք չեն դրսևորում խնդրին: Կարելի է նրանց հետ աշխատել այնպես, որ իրենց հա-

սարակությունն էլ փորձի հասկանալ իրականությունը, և օգտագործել այդ ուղղությամբ բոլոր հնարավոր միջոցները, այդ թվում՝ Սփյուռքի ներսովը:

Տեղեկատվական պատերազմում ամենահաճախ օգտագործվող զենքը տեղեկատվական «արտահոսքերն» են, իսկ ավելի հաճախ՝ ապատեղեկատվությունը: Սովորաբար տեղեկատվական պատերազմը շարունակությունն է կամ նախերգանքը պատերազմի, մշտապես ուղեկցում է իրական պատերազմին, հաճախ էլ մաս է կազմում դիվանագիտական պատերազմներին:

Այս հարցում Հայաստանը ստիպված է պայքարել միաժամանակ երկու ճակատում՝ հայ-թուրքական և հայ-ադրբեջանական: «Արտաքնապես կարծես թե ադրբեջանցիների կողմից է ավելի սուր, ավելի հիստերիկ դրսևորումներով և շատ մեծ ծավալներով: Լինում է օրվա մեջ 3-4 ապատեղեկատվություն ու մեղադրանքներ են տարածում: Թուրքիայի պարագայում դա շատ ավելի նուրբ է արվում», - նկատում է փորձագետ Կարեն Վրթանեսյանը և հավելում, որ թեև թուրքերն էլ երբեմն կոպիտ քաղաքականություն են վարում, բայց շատ բան հենց ադրբեջանցիների ձեռքով են անում: Թուրքերը վաղուց արդեն սովորել են, որ շատ ավելի արդյունավետ է աշխատել ոչ թե թուրքի, այլ եվրոպացու, ամերիկացու անունից: Նրանք այլազգի աջակցողների լայն ցանց ունեն, որոնց, պարզ է, լավ վճարում են: Ու շատ հաճախ հայերի հանդեպ քննադատությունը ուրիշ ազգերից է հնչում: Թեև այդ մարդիկ թուրքերի վարձկաններն են, բայց շատերիս սկսում է թվալ, թե ողջ աշխարհը մեր դեմ է»:³

Սեր կարծիքով, այս հարցում ադրբեջանցիների գործողությունները այս պահին դեռևս մի փոքր ավելի պարզունակ են, մինչդեռ թուրքերի մոտ նույնիսկ ինստիտուտներ կան, որոնք նախապես պլանավորում են տեղեկատվական հոսքերը և շատ ավելի խորքային են գործում: Իրենք ձգտում են կեղծել սեփական պատմությունը, անել այնպես, որ հետադարձ ճանապարհ չլինի: Եվ դա անում են բարձր մակարդակով, գիտականորեն մշակված: «Ավելորդ» փաստաթղթերը ոչնչացվում են, իսկ նրանք, որոնք կարելի է մի քիչ էլ ձևախեղել, արժևորել ի նպաստ իրենց, մղում են առաջին պլան:

Փորձագետների կարծիքով, այժմ բավականաչափ տարածված է տեղեկատվական պատերազմի ներքին տեսակը, երբ պատերազմում են իշխանություններն ու ընդդիմությունը, մրցող քաղաքական ուժերը, գործարարները կամ տնտեսվարող սուբյեկտները: Այդպես, 2008թ. մարտի 1-ի հայտնի իրադարձություններից հետո հենց Հայաստանի Հանրապետության իշխանությունները հայտարարեցին 20-օրյա արտակարգ դրություն, ինչի հետևանքով առաջացավ տեղեկատվական վակուում:

³ ArmenianHouse.org էլեկտրոնային զրադարանի տնօրեն, փորձագետ Կարեն Վրթանեսյանի հետ ունեցած հարցազրույցից: Հեղինակի անձնական արխիվ:

Տեղեկատվական պատերազմների մյուս տեսակը՝ արտաքինը, մղվում է տարբեր պետությունների, երկրների միջև: Նպատակն է՝ փոխել ժողովուրդների հոգեբանությունը, աշխարհայացքը, արժեքային համակարգը, կողմնորոշել ցանկալի ուղղությամբ, խախտել տվյալ երկրի ներքին միասնականությունը, ի վերջո ջլատել և թուլացնել տեղեկատվական հակառակորդին՝ հեռահար նպատակին հասնելու համար: Հեռահար նպատակ կարող է լինել իրական պատերազմում հաղթանակը: Այս դեպքում, ինչպես տեսանք, հայաստանյան իշխանությունների կողմից կիրառված ներքին տեղեկատվական պատերազմը հեշտությամբ հարմար միջոց դարձավ արտաքին տեղեկատվական հարձակման կազմակերպման համար: Ադրբեջանական կողմը Հայաստանում կատարվող իրադարձություններն ու իշխանությունների արձագանքն օգտագործեց որպես հակառակորդի վրա տեղեկատվական հարձակման հիմնալի առիթ: Նշենք, որ մարտի 4-ին ստեղծված ծանր ներքաղաքական իրավիճակի օրերին դարաբաղյան հակամարտության գոտում ադրբեջանական կողմից գրանցվեց զինադադարի ռեժիմի հերթական խախտումը. ադրբեջանական կողմից կրակահերթեր արձակվեցին դարաբաղյան դիրքերի ուղղությամբ:

Ի՞նչ է «տեղեկատվական դարաշրջանը»

Տեխնոլոգիական հեղափոխության հետևանքով մասնագիտական ոլորտ ներմուծվեց «տեղեկատվական դարաշրջան» եզրույթը: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաները և համացանցի նորանոր հնարավորությունները դարձել են նոր աշխարհի առաջընթացի չափման խորհրդանիշ: «Ներկայումս պետության ներուժը գնահատվում է տեղեկատվական ներուժով, ավելի շուտ ինտերնետին միացած համակարգիչների քանակով, քան թե գործարաններով և դրանց թողարկած արտադրանքով»:⁴ Տեսաբանների այս դիտարկումից մի քանի տարի անց կատարելագործված տեղեկատվական տեխնոլոգիաներն ու դրանց հնարավորությունները դարձել են ոչ միայն պետությունների զարգացման «չափման միավոր», այլև նույն պետության համար նաև ժամանակակից մարտահրավեր:

Սշակումներն այս ոլորտում շարունակվում են, և ներկայումս գործնական հարթություն է տեղափոխվել երկրորդ սերնդի տեղեկատվական պատերազմների հայեցակարգը: Եվ եթե առաջին սերնդի պատերազմը դիտվում էր որպես պատերազմի ավանդական միջոցների կարևոր բաղադրամաս ձիջուկային, կենսաբանական և այլնի շարքում/, ապա երկրորդ սերնդինը կարող է հանդես գալ լիովին ինքնուրույն կերպով: Ի թիվս այն խնդիր-

⁴ Панарин И.Н., Панарина Л.Г., Информационная война и мир. - М., 2003. - С. 248.

ների, որոնք ենթադրվում է լուծել այդ տիպի տեղեկատվական պատերազմ-ների միջոցով, առանձնացնենք հետևյալները.

- բարոյագուրկ, ոչ հոգևոր մթնոլորտի և հակառակորդի մշակութային ժառանգության նկատմամբ բացասական վերաբերմունքի ստեղծում,
- քաղաքական լարվածության ու քաոսի ստեղծման նպատակով երկրի բնակչության սոցիալական խմբերի քաղաքական կողմնորոշման և հասարակական գիտակցության մանիպուլյացիա, սոցիալական, քաղաքական, ազգային և կրոնական բախումների հրահրում:

Ինչպես նկատում ենք, երկրորդ սերնդի տեղեկատվական պատերազմներում կարևորվում են հոգևոր-գաղափարական բնույթի գործոնները, որոնք իրենց արտացոլումն են գտել անցյալի և ներկայիս «գունավոր» հեղափոխություններում: Նույնիսկ կարելի է ասել, որ վերջին տիպի հեղափոխությունները երկրորդ սերնդի տեղեկատվական պատերազմների դասական օրինակներ են, երբ առանց ավանդական պատերազմներին բնորոշ ռազմական գործողությունների դիմելու՝ ներազդող կողմը լուծում է իր առջև դրված աշխարհաքաղաքական-աշխարհագաղափարախոսական խնդիրներ:

Ժամանակակից փուլում արդի մարտահրավերներին դիմակայելու և տեղեկատվական դաշտի իրավական գործունեությունը կանոնակարգելու համար Հայաստանի Հանրապետությունը ընդունել է Ազգային անվտանգության հայեցակարգ, որտեղ բավականին տեղ է հատկացրել արտաքին տեղեկատվական սպառնալիքների դիմագրավմանը: Իսկ ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունված՝ ՀՀ տեղեկատվական անվտանգության հայեցակարգում ներկայացված են այն տեղեկատվական սպառնալիքների ցանկը և հիմնական ուղղությունները, որոնց կանխումը և չեզոքացումը մեր պետության համար ունի ռազմավարական կարևոր նշանակություն:

Այժմ առավել հաճախ են օգտագործվում «Տեղեկատվական դարաշրջան», «Տեղեկատվական պատերազմներ», «Տեղեկատվական անվտանգություն» և նման եզրույթներ, սակայն դեռևս բացակայում են նման եզրույթների բնութագրումները, ինչպես գիտական, այնպես էլ իրավական տեսանկյունից: Տեղեկատվական համակարգերը ներխուժել են մեր կյանք և արժատականորեն փոխել այն: Տեղեկատվական դարաշրջանը փոխել է նույնիսկ ռազմական գործողություններն ու պատերազմները վարելու ձևերն ու ուղիները: Հիմա զորահրամանատարները շատ ավելի հզոր տեղեկատվության են տիրապետում և կարողանում են ավելի ճշգրտորեն կանխատեսել հակառակորդի գործողությունները, նաև վերլուծել և ճիշտ կազ-

մակերպել սեփական գործողությունները: Պետք է տարբերել տեղեկատվական դարաշրջանի պատերազմներն ու տեղեկատվական պատերազմները: Առաջին դեպքում պատերազմական գործողությունների ընթացքում գործածվում են տեղեկատվական տեխնոլոգիաները, որպես պատերազմ վարելու միջոց, իսկ երկրորդ դեպքում՝ պատերազմը դիտարկում է տեղեկատվությունը, որպես առանձին օբյեկտ կամ հավանական զինատեսակ և ցանկալի նպատակ:⁵

Հայաստանի Հանրապետությունում տեղեկատվական միջավայրի անվտանգության խնդիրներին սկսեցին անդրադառնալ անցյալ դարի վերջին տասնամյակում, որն իր հետագա զարգացումը գտավ արդեն քսանմեկերորդ դարի սկզբում: ՀՀ-ում տեղեկատվության անվտանգության խնդիրներ ծագեցին հիմնականում Ադրբեջանի, այնուհետև՝ Թուրքիայի անսքող և թշնամաբար տրամադրված քարոզչամեքենայի ամենօրյա հարձակումների հետևանքով, որոնք, վերջիվերջո, հանգեցրին տեղեկատվական պատերազմի հարևան պետությունների հետ: Եթե սկզբնական շրջանում՝ 1991-2000թթ., Հայաստանի Հանրապետությունը տեղեկատվական պատերազմ էր մղում հիմնականում էլեկտրոնային զանգվածային լրատվամիջոցներով՝ հեռուստատեսություն, ռադիո, լրատվական գործակալություններ, ապա համացանցի զարգացմանը զուգահեռ այն աստիճանաբար տեղափոխվեց վիրտուալ տարածություն՝ ընդգրկելով տեղեկատվական նորահայտ բոլոր միջոցները:⁶

Գրականություն. (1), (4), (5), (14), (16), (19), (21), (24):

Պատ 4 (2 ժամ սեմինար պարապմունք) ՔՆՆՍԿՎՈՐ ՀԱՐՑԵՐ

- տեղեկատվական պատերազմների ժամանակակից փուլը
- տեղեկատվական պատերազմների տեսակները
- տեղեկատվական դարաշրջան

⁵ Нерсисян В. Э., Основные угрозы в сфере информационной безопасности Российской Федерации - М., 1995; Феоктистов Г. Г., Информационная безопасность общества // Социально-политический журнал.- М., 1996. - N5; Панарин И.Н., Информационно-психологическое обеспечение национальной безопасности России. - М., 1997; Почепцов Г. Г., Информационно-психологическая война. - М., 1999; Прокофьев В. Ф., Тайное оружие информационной войны. - М., 1999; Кара-Мурза С. Г., Манипуляция сознанием. - М., 2001; Почепцов Г.Г., Информационные войны. - М., 2002; Почепцов Г.Г., Психологическая война. - М., 2002; Панарин И.Н., Технология информационной войны. - М., 2003; Волковский Н. Л., История информационных войн. - СПб., 2003.

⁶ Հայաստանի Հանրապետության տեղեկատվական անվտանգության հայեցակարգ, Երևան, 2008:

Պատ 5-6 (4 ժամ դասախոսություն)

Ձեռնա 2

Ղարաբաղյան հիմնախնդրի լուսաբանումը հայ-ադրբեջանական տեղեկատվական պատերազմում

Ղարաբաղյան հիմնախնդրի նախապատմությունը: Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը ԽՍՀՄ-ի փլուզման վերջին տարիներին: Հայաստանյան ՁԼՄ-ները Ղարաբաղյան հիմնախնդրի լուսաբանման համապատկերում:

Տեղեկատվական պատերազմը հայաստանյան ՁԼՄ-ների դուռը թակեց ավելի շուտ, քան մեր երկիրը անկախություն հռչակեց: 1988-ի դեպքերը ստիպեցին այն ժամանակ դեռ Խորհրդային Հայաստանի ՁԼՄ-ներին արագորեն քարոզչական մարտադաշտ մղվել և, ինչպես դա հաճախ է պատահում իրական պատերազմներում, հրնթացս ճանաչել տեղեկատվական պատերազմի ռազմավարությունն ու նրբությունները:

Տարիներ շարունակ ԼՂԻՄ-ում Ադրբեջանի իշխանությունների կողմից իրականացվող հակահայկական քաղաքականությունը նպատակ ուներ մարզը, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետության օրինակով, լիովին հայթափել ու բնակեցնել ադրբեջանցիներով: Չնայած արցախահայությունը Ադրբեջանի պետականակերտ ժողովուրդներից մեկն էր և իր ուրույն տեղն ուներ այդ երկրի կայացման գործում, այնուամենայնիվ, ադրբեջանական իշխանությունների կողմից համակարգված և տևականորեն ոտնահարվում էին մարզի հայ բնակչության իրավունքները, շահերն ու արժանապատվությունը:⁷

1988թ. և հետագա տարիները ցույց տվեցին, որ ԽՍՀՄ գերագույն իշխանությունները, Ս. Գորբաչովի գլխավորությամբ, մտադիր չեն սկզբունքային լուծում տալ Արցախյան հիմնախնդրին: Կիսատ-պրատ որոշումներն ավելի շատ նպաստում էին լարվածության պահպանմանը, քան այն կարգավորելուն: «Սումգայիթներ»-ի մեղավորներին հերոսացնելու պետական քաղաքականության արդյունքում էր, որ հետագայում Ադրբեջանը տվեց Ումիլ Սաֆարովի պես «ցեղասպան հերոսներ»:

1991թ. սեպտեմբերի 2-ին Ստեփանակերտում տեղի ունեցած ժողովրդական պատգամավորների նստաշրջանը ընդունեց «Հռչակագիր Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության մասին», որն ամրագրվեց դեկտեմբերի 10-ին միջազգային դիտորդների ներկայությամբ անցկացված հանրաքվեով, երբ Լեռնային Ղարաբաղի հայ ազգաբնակչության բացարձակ մեծամասնությունը քվեարկեց հօգուտ անկախության: 1992թ. մայիսին ԼՂՀ ինք-

⁷ Մանսյան Ա., Լեռնային Ղարաբաղ. ինչպես է դա տեղի ունեցել // Երևան, 2010, էջ 35:

նապաշտպանության ուժերը կարողացան ազատագրել Շուշի քաղաքը, միջանցք «բացել» Լաչին քաղաքի շրջանում՝ հնարավորություն ստեղծելով վերամիավորելու ԼՂՀ և Հայաստանի տարածքները, դրանով իսկ մասնակիորեն վերացնելով ԼՂՀ երկարամյա շրջափակումը:

1994թ. մայիսի 5-ին Ռուսաստանի, Ղրղզստանի և ԱՊՀ միջխորհրդարանական ժողովի միջնորդությամբ Բիշքեկում Ադրբեջանի, Լեռնային Ղարաբաղի և Հայաստանի պատվիրակությունների ներկայացուցիչները ստորագրեցին Բիշքեկյան արձանագրությունը, որի հիման վրա մայիսի 12-ին կողմերը պայմանավորվեցին կրակի դադարեցման շուրջ, որը գործում է ցայսօր:

Հիմնական միջնորդական առաքելությունը ստանձնեց Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կոմիտեն (ԵԱՀԿ): 1992թ. դարաբաղյան հակամարտության կարգավորման նպատակով ստեղծվեց ԵԱՀԿ Սինսկի խումբը, որի շրջանակներում իրականացվում է բանակցային գործընթաց. այն կոչված է հասնելու Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակի վերջնական որոշմանը:

Ներկայումս Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը դե ֆակտո անկախ պետություն է, որն ունի պետական իշխանության և կառավարման բոլոր անհրաժեշտ մարմինները:

Արդեն շուրջ 22 տարի է, ինչ ԵԱՀԿ Սինսկի խումբը հսկայական աշխատանք է իրականացնում զինադադարի պահպանման և հակամարտության խաղաղ կարգավորման ուղղությամբ: Չնայած Ադրբեջանի կողմից պարբերաբար հնչող ռազմատենչ հայտարարություններին, թե Հայաստանը զավթել է ադրբեջանական հողերի 20%-ը և դրանով խախտում է Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականությունը, կողմերը հակամարտության գոտում պահպանում են հրադադարը՝ առանց միջազգային խաղաղապահ զորքերի մասնակցության: Բացի այդ՝ 2001թ. հունվարին դառնալով Եվրախորհրդի անդամ, Հայաստանն ու Ադրբեջանը պարտավորվել են զերծ մնալ միմյանց դեմ զինված գործողություններ ձեռնարկելուց և ռազմատենչ հայտարարություններ տարածելուց:

Թեմա 3

Ղարաբաղյան հիմնախնդրի լուսաբանումը հայ և ադրբեջանական լրատվական գործակալությունների կողմից

Ոչ պետական լրատվական գործակալությունների հիմնադրումը ՀՀ-ում: Նորաստեղծ լրատվական գործակալությունների վարած քաղաքականությունը Ղարաբաղյան հիմնախնդրի կարգավորման համապատկերում: Ադրբեջանական լրատվական գործակալությունների անդրադարձը Ղարաբաղյան հիմնախնդրին: Ադրբեջանի լրատվական գործակալությունների հակահայկական թեզիսները:

Ղարաբաղյան հակամարտության թեմայի լուսաբանման հետ կապված մոտեցումները, հատկապես լրատվական գործակալություններում և համացանցային լրատվամիջոցներում, համարում ենք մեր տեղեկատվական դաշտի առաջնային խնդիրներից մեկը: ՁԼՄ-ների այս տարատեսակն օժտված է առավել արագ և օպերատիվ աշխատելու հատկանիշով, ուստի այսօր այս օղակներն են առաջինը տեղեկատվություն տրամադրում հակամարտության, բանակցային գործընթացների և կոնֆլիկտի կարգավորման վերաբերյալ: Այսօր տեխնիկական հնարավորությունների կիրառմամբ այս գործակալություններն են ապահովում այլ ՁԼՄ-ներին թեմային առնչվող տեղեկատվությամբ, հետևաբար, մասամբ նաև նրանց գործունեությամբ է պայմանավորված մեր հանրապետությունում և միջազգային ասպարեզում այս խնդրի զարգացումների և կոնֆլիկտի արդարացի լուծման հետ կապված հեռանկարների շուրջ ձևավորվող պատկերացումները: Հաշվի առնելով նաև Ադրբեջանի կողմից լայնորեն տարվող հակահայկական քարոզչությունն ու տարբեր օղակներով տարածվող ապատեղեկատվությունը՝ այս խնդրի օբյեկտիվ լուսաբանման տեսանկյունից մեր համացանցային ՁԼՄ-ների և լրատվական գործակալությունների գործունեությունը առավել նշանակալից է դառնում:

Ի դեպ, Ղարաբաղյան խնդրի կարգավորման վերաբերյալ տեսակետի կարծրացմանը զուգահեռ Ադրբեջանում աճել է բացարձակ վերահսկողությունը ՁԼՄ-ների նկատմամբ: Ավելին՝ Ադրբեջանն այսօր հսկայական գումարներ է ծախսում արտաքին քարոզչությունն էլ ավելի ակտիվացնելու և տեղեկատվական պատերազմում հաղթանակելու, համաշխարհային հանրության կարծիքը իր օգտին ձևավորելու ուղղությամբ: Եվ որոշ դեպքերում ադրբեջանցիներին դա հաջողվում է:

Սեկ համգամանք ևս. ինչպես հայտնի է, լրատվական գործակալությունների և կայքերի առանձնահատկություններից մեկն էլ տեղեկատվական

մեծ հոսքերի հետ աշխատելու, դրանք ճիշտ ուղղությամբ վերահասցեագրելու պարտականությունն է:⁸ Կարելի է ասել, որ որոշակի պարբերականությամբ դասական և ցանցային գործակալությունները գործ են ունենում ոչ թե լրատվական հոսքերի, այլ ջրիեղելի հետ. տեղեկատվությունը այնքան արագ է զալիս և կուտակվում, որ դրա մի մասը այդպես էլ չի ենթարկվում համապատասխան մշակման և վերահասցեագրվում է հաճախորդներին: Նման դեպքերից է, որ կարող է և հաճախ օգտվում է հակառակորդը:

Սեր հանրապետության լրատվական գործակալություններից Ղարաբաղյան հիմնախնդրի շուրջ տեղեկատվական հակամարտության թեման առավել ակտիվ են լուսաբանել «Արմենպրես», «Սնարք» (այժմ «Արմինֆո»), «Նոյյան Տապան», «Սեդիամաքս» լրատվական գործակալությունները: Ինտերնետում գործող միջոցներից կարելի է առանձնացնել PanArmenian.net, News.am, Tert.am, Panorama.am լրատվական կայքերը:

Նկատի ունենալով օպերատիվ լրատվություն հաղորդելու այս գործակալությունների գործունեության կարևորությունը և նյութի մատուցման մասնագիտական առանձնահատկությունները պետք է նշենք, որ այդ գործակալությունները, բացառությամբ «Արմենպրես»-ի, ստեղծվել են Ղարաբաղյան հակամարտությունը օպերատիվ լուսաբանելու նպատակով:

Ղարաբաղյան հիմնախնդրի վերաբերյալ տեղեկատվական հակամարտությունում կողմերի դիրքորոշումները ավելի հստակ և ցայտուն դարձնելու համար նպատակահարմար գտանք անդրադառնալ նաև աղբյուրաանական ճանաչված մի շարք համացանցային գործակալությունների՝ Day.az, Trend.az, Apa.az, 1news.az, աշխատանքին, որոնք մեծ ազդեցություն ունեն իրենց պետության հասարակական կարծիքի վրա և տեղեկատվության հիմնական «արտահանողներն» են: Վերը նշված աղբյուրաանական համացանցային գործակալություններն իրենց օրվա լրահոսում Չայաստանի և հատկապես Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերյալ տասնյակ նյութեր են տպագրում: Նրանք սևեռուն հետևում են ԴԴ-ում և ԼՂԴ-ում կատարվող բոլոր իրադարձություններին, նույնիսկ նրանց, որոնց անգամ մեր լրատվամիջոցներն առանձնահատուկ ուշադրություն չեն դարձրել:

Բացի իրադարձային նյութերից, այստեղ պատրաստվում են նաև հեղինակային նյութեր, որոնք աչքի են ընկնում իրենց հակահայկական մոտեցումներով: Այսպես՝ նյութերից մեկում հեղինակը գրում է «...Հավաստիացնում եմ ձեզ՝ հայերի համար ամեն ինչ կարող էր ավելի վատ լինել. օրինակ, Ադրբեջանը կարող էր պահանջել վերադարձնել վաղնջական ժամա-

⁸ Գործակալությունների համառոտ բնութագրերը ներկայացնելիս օգտվել ենք նաև հիշատակված գործակալությունների ինտերնետային կայքերից:

նակներից իրեն պատկանող տարածքները, ներառյալ Փեյա-գյուլը, որն այսօր հայերն անվանում են Սևան, ինչպես նաև Երևանը, որն այժմ Հայաստանի մայրաքաղաքն է: Բայց մենք սա չենք անում՝ պահանջելով միայն վերադարձնել Հայաստանի կողմից օկուպացված Լեռնային Ղարաբաղը: Հայերը պետք է հասկանան և գնահատեն սա»:⁹

Այս «առասպել-հողվածում» ակնհայտ երևում է աղբրեջանցիների ազգային խառնվածքի «ամենակեր» մոդելը, որը հաճախ է դրսևորվում նրանց կատարած տեղեկատվական հարձակումներում: Նրանք ժամանակ առ ժամանակ օգտագործում են նաև այլ բնույթի առասպելներ: Իմիջիայլոց, այդ «առասպելներից» հաճախակի է օգտվում նաև այդ երկրի նախագահը, որը պատեհ կամ անպատեհ, տարբեր տիպի և կարգի պաշտոնական և ոչ պաշտոնական հանդիպումների ժամանակ սկսում է բարձրաձայնել աղբրեջանական վաղնջական հողերի և այն զավթած «եկվոր» հայերի մասին:

Աղբրեջանցի կեղծարարներին լուրջ հակահարված տալու համար մեծածավալ աշխատանքներ են տանում ՀՀ նախագահի աշխատակազմին կից «Հանրային կապերի և տեղեկատվության կենտրոնը», ինչպես նաև ԵՊՀ Հայագիտական ուսումնասիրությունների վիրտուալ հայագիտության և տեղեկատվության բաժինը:

Հակահայկական հիստերիան «արդյունավետ և նպատակային» կազմակերպելու համար աղբրեջանական լրատվամիջոցների համար ոչ միայն ընդունելի չէ տպագիր և հեռարձակվող նյութերի օբյեկտիվ մատուցումը, այլև ներկայացվող աղբյուրների ստուգման անհրաժեշտությունը:

Իսկ աղբրեջանական լրատվական գործակալությունների կողմից առավել հաճախ առաջադրվող հակահայկական թեզիսներից են «Խոջալուի կեղծ ցեղասպանությունը»: Աղբրեջանցի լրագրողներն ուղղակի առիթը բաց չեն թողնում անհեթեթ հանցագործություններ փաթաթել մեր պարանոցին, դա էլ բավական չէ՝ մեղադրանքները շաղախվում են չզիտես որտեղից վերցված «փաստերով», պատմական տվյալներով: Այնինչ, աղբրեջանցի լրագրողները պետք է ուշադիր ուսումնասիրեն իրենց պատմության այդ էջերը՝ մեջբերումներ անելով այն ժամանակվա նախագահ Այազ Սուբալիբովի հարցազրույցներից, նախագահի անձնական լուսանկարիչ Հինգիզ Սուստաֆանի լուսանկարներից ու պատմածներից, կամ էլ չեխ լրագրողուհի Ղ. Սազալովայի հրապարակումներից: Սակայն աղբրեջանական հասարակությունը չի հանդուրժում այդ ողբերգության իրական պատկերի ներկայացումը անգամ աղբրեջանցի լրագրողի վկայությամբ: Հանրապետու-

⁹ «Հայաստանի համար ամեն ինչ կարող էր ավելի վատ լինել» // www.day.az, 2009, 31 հուլիսի:

յունում ճանաչված «Իրական Աղբբեջան» թերթի գլխավոր խմբագիր է. Ֆաթուլաևը, ցանկանալով Խոջալուի մասին ողջ ճշմարտությունը պատմել իր ընթերցողներին, համարձակվել էր լրագրողական անկախ հետաքննություն անցկացնել ողբերգության վայրերում՝ հանգելով այն եզրակացության, որ, եթե հնարավոր է եղել անասուններին ապահով տարհանել Խոջալուից, ինչու սկզբում մարդկանց չեն տարհանել: Անգամ այս անմեղ վերլուծականի պատճառով ճանաչված լրագրողը դատապարտվեց տասնհինգ տարվա ազատազրկման և մինչև այժմ իր «պատիժը» կրում է աղբբեջանական բանտում:

«Խոջալուի կեղծ ցեղասպանությունը» բացահայտող ու մերկացնող հայկական www.xocali.net կայքի շնորհանդեսից հետո աղբբեջանական ինտերնետային լրատվական ռեսուրսները ողողվեցին «խոջալուական նոր տարափով»: Հայկական կողմից արված տեղեկատվական այս հարձակումը, միանշանակ կարող ենք ասել, հաջողված էր:

Գրականություն. (1), (2),(3), (4),(13), (15),(22), (26):

Դաս 7 (2 ժամ սեմինար պարապմունք) ՔՆՆԱՐԿՈՐ ՀԱՐՑԵՐ

- Դարաբաղյան հիմախնդրի լուսաբանումը հայ-աղբբեջանական տեղեկատվական պատերազմում
- Լրատվական գործակալությունների դերը հայ-աղբբեջանական պատերազմում
- Աղբբեջանական լրատվամիջոցների հակահայկական թեզիսները

Դաս 8-9 (4 ժամ դասախոսություն) Թեմա 4

Հայ-աղբբեջանական կիբեռպատերազմներ

Ի՞նչ է կիբեռպատերազմը: Հակառակորդի համացանցային կայքերի և ռեսուրսների ոչնչացումը, վիրտուալ պատերազմի ռազմավարությունը: Հակառակորդի համացանցային կայքերի և ռեսուրսների փոխարինումը սեփականներով: Ցանցային «հաքերները»: Համակարգչային վարակները և դրանց կիրառումը կիբեռթշնամու դեմ: Հայ-աղբբեջանական կիբեռպատերազմների առանձնահատկություններն ու դրսևորումները:

Կիբեռպատերազմը ժամանակակից ցանկացած տեղեկատվական պատերազմի բաղկացուցիչ մասն է: Սասնազետները կիբեռպատերազմ են անվանում համաշխարհային ցանցում պայքարի այն տեսակը, որը միտված է վիրտուալ կամ իրական թշնամու ինտերնետ ռեսուրսի կամ տեղե-

կատվական բազայի ոչնչացմանը: Կիբեռահաբեկչության ամենազանգվածային դրսևորումը ինտերնետային կայքեր կոտրելն է, դրանց բովանդակությունը ջնջելը և փոխարենը սեփական լուզուճներ և կոչեր զետեղելը: Սակայն կիբեռպատերազմը կարող է ունենալ նաև այլ դրսևորումներ՝ վիրուսի միջոցով հակառակորդի համակարգչի կամ ցանցի վերահսկում և տվյալների ոչնչացում, հակառակորդի տեղեկատվական դաշտում ՁԼՄ-ների հիմնում և գործածում, հատուկ ծրագրերի միջոցով էլեկտրոնային փոստի և ողջ նամակագրության դիտում, անհրաժեշտության դեպքում այդ հասցեից կեղծ նամակների ուղարկում, կայքերի բովանդակության փոխարինում, ապատեղեկացում և այլն: Համաշխարհային կիբեռտարածությունում գերիշխող և թելադրող դերում են հանդես գալիս ԱՄՆ-ը, Չինաստանը և Իսրայելը, որոնք արդեն ձևավորել են մեծաքանակ կիբեռզորքեր, դրանք ամեն վայրկյան պատրաստ են պատերազմել ցանկացած երկրի հետ՝ ցանկացած ժամանակ:¹⁰

Սեր տարածաշրջանում կիբեռպատերազմները լայն տարածում գտան համացանցի զարգացման ու տարածմանը զուգահեռ: Չնայած տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացման դանդաղ տեմպերին, այնուամենայնիվ, կիբեռպատերազմը Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև բավականին ակտիվ փուլ մտավ արդեն երրորդ հազարամյակի շեմին: Հարավկովկասյան երկու անկախ պետությունների միջև ծավալված կիբեռպատերազմը պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու մասի.

1991-2000թթ., երբ կիբեռպատերազմը հիմնականում մղվում էր անհատ հաքերների կամ դեռևս ձևավորման փուլում գտնվող փոքրաթիվ կազմակերպությունների կողմից, որը կարելի է կոչել նաև պասիվ փուլ, և 2000 թ-ից մինչև մեր օրերը, երբ ձևավորվեցին կիբեռպատերազմ մղող խմբավորումներ, որոնց զգալի մասը հովանավորվում և վերահսկվում է պետական կառույցների կողմից, ինչպես դա տեղի է ունենում Ադրբեջանում: Այս փուլը, ի տարբերություն առաջինի, կարելի է կոչել ակտիվ փուլ:

Երրորդ հազարամյակի շեմին իսկական կիբեռպատերազմ ծավալվեց Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև, որը, ըստ ռուս տեսաբանների՝ աշխարհում առաջին կիբեռպատերազմն էր երկու անկախ պետությունների միջև: Ադրբեջանական հաքերները, որոնք ներկայացնում էին «The Green Revenge and Hijak Teams» խմբերը, սկսեցին շարքից հանել մի շարք հայկական կայքեր:

Բնական է՝ հայկական հաքերների պատասխանը չուշացավ. The Liazor Group խմբի հայ հաքերները կազմակերպեցին պատասխան գործո-

¹⁰ Черненко Е., США начали всерьез готовиться к кибервойне, а Россия все еще надеется договориться по-мирному // Русский Newsweek. - 2010, 20 сентября. - С. 39.

ղություն՝ իրենց վերահսկողության տակ վերցնելով երկու տասնյակ ադրբեջանական խոշորագույն կայքէջեր: Սիւս մի քանի ադրբեջանական էջերի հասցեներ, որոնք բավականին երկար ժամանակ չէին պատկանում իրենց տերերին՝ Azerbaijanis-congress.com, Baku-vision.com, Azerbaijan-online.com, Azdata.net, Azerbaijantv.com, Baku.net:

Վերը նշված կայքերը բացելու բոլոր փորձերը բերում էին «Don't trouble trouble, until trouble troubles you» վերնագիրը կրող էջ: «Liazor Group» անվան ներքո թաքնված հայ հաքերների խումբը նաև հատուկ երախտագիտություն էր հայտնել «The Green Revenge» և «Hijak Teams» ադրբեջանական խմբերին՝ «նախագիծը խթանելու համար»:

Չայ հաքերները ոչ միայն խափանեցին այդ կայքէջերի գործունեությունը, այլև բովանդակային փոփոխության ենթարկեցին դրանք: Այսպես, «Լիազոր խմբի» անդամները «չհայտարարված» կիբեռպատերազմում իրականացրին տեղեկատվական դիվերսիոն գործողություն: Պատրաստվելով «մարտական գործողությունների»՝ հայ հաքերները ստեղծեցին ադրբեջանական ճանաչված «Ձերկալո» թերթի ինտերնետային տարբերակի կրկնօրինակը: Կրկնօրինակի միջոցով հայ հաքերները թերթի լրատվական ժապավենի վրա ավելացրին «սեփական» տեղեկատվություններ, որոնք ստորագրված էին թերթի առաջատար լրագրողների անունից: «Տեղեկատվության» թեմատիկան լիովին համապատասխանում էր տվյալ ժամանակի իրադարձությունների ոգուն և խմբագրության որդեգրած տեղեկատվական քաղաքականությանը: «Ձերկալո» կայքէջի ընթերցողները, այցելելով www.zerkalo-daily.com էջ, բնականաբար, չէին կարող պատկերացնել, որ կարդում են թերթի՝ լիազորականների կողմից պատրաստված տարբերակը և հասկանալի պատճառներով խուճապահար էին լինում: Չայ հաքերների պատրաստած հոդվածում, հղում անելով Ադրբեջանի Սիլի-մեջլիսի արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովի նախագահ Ռզա Իբրատովին, հաստատվում էր, որ Ադրբեջանը իբր պատրաստ է տարածքային փոխանակում կատարել Չայաստանի հետ: Այդ տեղեկատվական «խայծը» կուլ տվեց նաև հայկական «Սնարք» լրատվական գործակալությունը, որը, վկայակոչելով «Ձերկալո» թերթը, տեղեկատվությունը տարածեց ողջ աշխարհում: Ադրբեջանական ԶԼՄ-ներն ուշացումով հասկանալով տեղի ունեցածը՝ փորձեցին հերքել այդ տեղեկատվությունը, սակայն նրանց քչերն էին ուշադրություն դարձնում: Այստեղ հարկ է հիշել, որ ադրբեջանցի կիբեռահաքեկիչների հիմնական թիրախ են հանդիսանում պետական հիմնարկների և գերատեւությունների կայքերը: Ադրբեջանական կողմի վարած տեղեկատվական պատերազմը մեծամասամբ կառուցվում է առասպելաբանության հիմքի վրա: Չաճախ այդ բարձրագոյ առասպելաբանությունը նույնիսկ կարողանում է համոզիչ ու իրական թվալ գոնե միջազգային հանրության

աչքին: Սի քանի տարի առաջ աղբբեջանական Գուրա կոչվող քաղաքում ինչ-որ շինարարական աշխատանք իրականացնելիս հայտնաբերվում են զանգեր: Աղբբեջանցիները, զանգերի վերաբերյալ մի քանի վարկածներ առաջ քաշելուց հետո, ի վերջո կանգ են առնում հետևյալ վարկածի վրա. դրանք աղբբեջանցի խաղաղ բնակիչների զանգեր են: Այս «հայտնագործումից» հետո աղբբեջանցիները շարունակում են առասպելը՝ դրանք 1918թ. հայերի իրականացրած աղբբեջանական ցեղասպանության զոհ դարձածների մնացորդներն են: Թե որտեղի՞ց «աղբբեջանական պատմության արյունոտ և դաժան այս էջը» հորինվեց, անհասկանալի է, բայց աղբբեջանցիները հատուկ պատմաբանների խումբ են կազմում՝ «փաստը» հետաքննելու համար, գիտաժողով հրավիրում, գրքեր տպագրում, իսկ հիմա էլ նույնիսկ մտադրություն ունեն այդ տեղում կառուցելու աղբբեջանական ցեղասպանության թանգարան Աղբբեջանում հակահայկական բուռն ակցիաների մեծ մասը կազմակերպվում և ֆինանսավորվում է Հ. Ալիևի անվան հիմնադրամի կողմից, որը ղեկավարում և անձամբ համակարգում է առաջին տիկին Ս. Ալիևան:

Պետք է նշել, որ և՛ Հայաստանը, և՛ Աղբբեջանը միացել են կիբեռհանցագործության դեմ պայքարի միջազգային կոնվենցիային: Ժամանակակից փուլում կիբեռպատերազմներն այնպիսի մեծ չափերի են հասել, որ աշխարհի շատ պետություններ դրանց դեմ փորձում են պայքարել ոչ միայն ներքին օրենսդրությամբ, այլև ընդունված միջազգային փաստաթղթերով, որոնց շուրջ միավորվում են խնդրով մտահոգված շատ երկրներ և միասին փորձում պայքարել կիբեռադետի դեմ: Քանի որ կիբեռմիջավայրը անսահմանափակ է, չկան միջպետական սահմաններ, ուստի և կիբեռպատերազմների համար չկան նման սահմաններ:

Հայաստանում կիբեռհանցագործությունները կանխարգելելու համար համապատասխան հոդվածներ են մտցվել ՀՀ Քրեական օրենսգրքում: Այդպես, 24-րդ գլխի 251-257 հոդվածները վերաբերում են հենց կիբեռհանցագործություններին: Այս խնդիրը իսկապես արդիական է Հայաստանի համար, քանի որ բուռն տեղեկատվական պատերազմների մեջ ընդգրկված ՀՀ-ն շատ հաճախ է կիբեռպատերազմների զոհ դառնում:

Այսօրվա դրությամբ կիբեռոլորտում ամենաակտիվն են Հինաստանը, Ռուսաստանը և ԱՄՆ-ը: Նոր ժամանակների առանձնահատկություններից է դարձել մանր հաքերական խմբավորումները պետական հովանու տակ վերցնելը: Կիբեռզորքերի նպատակն է ոչ միայն իրենց հովանավորյալ երկրի կիբեռտարածության պաշտպանությունը, այլ նաև հակառակորդի կիբեռռեսուրսների վնասումը, հարձակողական գործողությունների իրականացումը:

Ցանկանում ենք հնչեցնել այն գաղափարները, որոնք առաջացել են խնդրահարույց բնագավառը ուսումնասիրելիս.

1. Սեծացնել հայաստանյան հոսքինգ-պրովայդերների անվտանգությունը և մշտապես պահել դրանց վերահսկողության ներքո՝ պարտադրելով, որպեսզի անվտանգությանը համապատասխան ուշադրություն և միջոցներ տրամադրվեն:
2. Խստացնել հայկական դոմենային գոտում անունների գնման արարողությունը՝ պահանջելով հավելյալ տվյալներ դիմողի վերաբերյալ և ստուգելով դրանց իսկությունը:
3. ՀՀ Ազգային անվտանգության խորհրդին կից ստեղծել աշխատանքային խումբ, որում ընդգրկել շահագրգռված գերատեսչությունների ներկայացուցիչների և ոլորտի մասնագետների:
4. Տեղեկատվական անվտանգության հայեցակարգում ընդգրկել նաև կիբեռահաբեկչությանը դիմակայելու մեթոդները և միջոցները:
5. Տեղեկատվական անվտանգության մշտական միջոցառումներ իրականացնել ՀՀ պետական գերատեսչություններում և հիմնարկներում՝ հատուկ շեշտ դնելով էլեկտրոնային փոստի ֆիլտրացիայի վրա:

Թեմա 5

Հայ-թուրքական տեղեկատվական պատերազմի համապատկերը

Հայ-թուրքական տեղեկատվական պատերազմի ժամանակակից փուլը: Հայ-թուրքական արձանագրությունները տեղեկատվական պատերազմի համապատկերում: ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ օրինագծի քննարկումը հայ-թուրքական տեղեկատվական պատերազմի համատեքստում: Հայ-թուրքական տեղեկատվական պատերազմի դրսևորումները Հայոց ցեղասպանության հերթական տարելիցի ոգեկոչման օրերին:

Հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորումն ուղեկցվում է նոր շեշտադրումներով տեղեկատվական այն պատերազմում, որը թուրքական իշխանությունները երկար տարիներ մղում են Հայաստանի և հայ ժողովրդի դեմ: Սակայն այդ նոր ռազմավարությունն ավելի է բարդացնում թուրքական կողմի քայլերի ընկալումը, քանզի, եթե նախկինում գործ ունեինք հաճախ պարզունակ, մեկ քայլանոց գործիքների հետ, ապա այսօր գերակայում են մի քանի քայլերից բաղկացած բարդ գործողությունները, երբ հակառակորդի իրական մտադրությունները հասկանալի են դառնում այն ժամանակ, երբ դրանց դիմակայելը և պատասխան գործողություններ ձեռնարկելն արդեն ուշ է:

Հայ-թուրքական հարաբերությունների լարված բնույթն ստեղծում է Հայաստանի ազգային անվտանգության դեմ ուղղված որոշակի սպառնալիքներ՝ խոչընդոտելով երկրի կայուն զարգացմանը: Հայ-թուրքական հարաբերությունների լարվածությունը պայմանավորված է նաև այն փաստով, որ Թուրքիան իրականացնում է տարածաշրջանային նշանակություն ունեցող մի շարք տնտեսական ու տրանսպորտային ծրագրեր՝ առանց Հայաստանի մասնակցության:¹¹

Այս առումով հարկ է նշել, որ թուրքական կողմը վաղուց արդեն զերծ է մնում տեղեկատվական պարզունակ ակցիաներից, ինչպիսիք են հայկական կայքերի վնասումը, դրանց ոչնչացումը կամ բովանդակության փոփոխումը: Նման ակցիաների շուրջ աղմուկը մեծ է, իսկ արդյունավետությունը՝ չնչին: Այդ տիպի գործողությունները բնորոշ են ադրբեջանական հաքերներին, դրանք սովորաբար անհատական, ոչ համակարգված բնույթ են կրում և ուղղված են տվյալ անհատների անձնական հավակնությունների բավարարմանը: Թուրքական ձեռագիրը լրջորեն տարբերվում է ադրբեջանականից: Գործողությունները մտածված են մի քանի քայլ առաջ, հստակ կազմակերպված ու համակարգված են և կառավարվում են անմիջապես ղեկավարության կողմից: Փորձենք կանգ առնել մեկ օրինակի վրա, որը ցույց է տալիս, թե ինչպիսի մեթոդներ են կիրառում թուրքական իշխանությունները Հայաստանի հետ իրենց հարաբերությունները բացատրելու և տեղեկատվական, նաև դիվանագիտական պատերազմում շահելու նպատակով: Այս մեթոդը վաղուց արդեն հայտնի է տեղեկատվական պատերազմի մասնագետներին, հովիվության ֆիլմերում այն կոչվում է «բարի ոստիկան – ջղային ոստիկան»: Սեր իրականության մեջ այն կարելի է վերանվանել «բարի նախագահ – ջղային վարչապետ»:

Բոլորիս հայտնի է, որ Հայաստանի հետ հարաբերությունների կարգավորումը լուրջ դժգոհություն առաջացրեց Թուրքիայի բարեկամ Ադրբեջանում, ուր բոլորի ակցիաներից բացի իսկական տեղեկատվական հարձակում սկսվեց թուրքական իշխանության հասցեին: Եղբայր ժողովրդին զսպելու համար Թուրքիայի իշխանությունները խաղ նախաձեռնեցին, որի նպատակն այն էր, որ և «գալլերը կուշտ լինեն, և գառները՝ ողջ»: Այդ նպատակով նախագահ Աբդուլլահ Փյուլը և վարչապետ Ռեջեփ Էրդողանը բաշխեցին դերերը, որի արդյունքում Փյուլը աշխատում էր և աշխատում է հայկական, ամերիկյան և եվրոպական «ակաճեների» հետ, իսկ Էրդողանը՝ թուրքական և ադրբեջանական: Արդյունքում զրեթե միաժամանակ, բայց

¹¹ **Զորանցյան Ջ.Ս.**, Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության մշակման ուղեցույցները տարածաշրջանային անվտանգության համատեքստում, Երևան, 2008, էջ 110:

տարբեր տեղերում նրանք հրապարակայնորեն արտահայտում էին լիովին տարբեր, իսկ հաճախ նաև իրարամերժ մտքեր, որոնք վերաբերում էին հայ-թուրքական հարաբերությունների ապագային:

Ակնհայտ է նաև, որ թուրքական հասարակությունը տեղեկատվություն չի ստանում հայ-թուրքական բանակցությունների իրական ընթացքի մասին, այլ միայն որոշ դրվագներ, որոնք ընդունելի կամ հաճելի կարող են լինել թուրքական և ադրբեջանական հասարակությանը:

Չնայած դիվանագիտական բազմաքայլ կոմբինացիաներին, 2010թ. հոկտեմբերի 10-ին Շվեյցարիայի Ցյուրիխ քաղաքում կնքվեցին Հայ-թուրքական արձանագրությունները, որին ներկա էին մեծ թվով բարձրաստիճան հյուրեր: Ինչպես ցույց տվեց իրադարձությունների հետագա զարգացումը, թուրքական կողմը պարզապես պատրաստ չէր արձանագրությունների վավերացմանը: Սեկ տարի տևած՝ հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված քայլերը տապալվեցին թուրքական կողմի պատճառով: Ավելին, այդ փաստաթղթերը տևական ժամանակ քննարկվել են Հայաստանի և Թուրքիայի խորհրդարաններում՝ սպասելով վավերացման: Հայաստանը այդ ընթացքում դրսևորել է հետևողական նվիրվածություն հարաբերությունների կարգավորման գործընթացին: Ողջ աշխարհը մեկ անգամ ևս համոզվեց, որ հայկական կողմի դիրքորոշումն այդ հարցում կառուցողական է:

Պարզ երևում էր նաև, որ Թուրքիայի իշխանություններն ուղղորդում են իրենց վստահած լրագրողներին, նրանց պարտադրում կատարել այնպիսի շեշտադրումներ, որոնց շնորհիվ նրանք հանդես են գալիս դրական լույսի ներքո:

Հարաբերությունների եական փոփոխություն, իհարկե, նկատվեց, երբ Հայաստան այցելեց Թուրքիայի նախագահը:

Պետք է նշել, որ ապրիլքսանչորսյան իրադարձությունները թուրքերի համար պարզապես գլխացավանք են դարձել, քանի որ տարեցտարի ավելանում է ցեղասպանությունը ճանաչած երկրների թիվը, աշխարհի ամենատարբեր կետերում հակաթուրքական տրամադրությունները նոր զարթոնք են ապրում, իսկ թուրքերը ստիպված են հսկայական զումարներ ծախսել՝ ինչ-որ կերպ չեզոքացնելու հայկական լոբբինգի բոլոր այդ երևույթները: Ինչպես ամեն տարի, իրարամերժ հայտարարությունների քաղաքականությունը շարունակվում է նաև այսօր: Թուրքիայի առաջին դեմքերի հրապարակային ելույթների փորձագիտական վերլուծության արդյունքում գալիս ենք այն եզրակացության, որ տվյալ երկրի իշխանություններն օգտագործում են տեղեկատվական պատերազմներում լայն կիրառում գտած մի քանի մեթոդներ:

1. Տեղեկատվության սահմանափակում. հասարակությունը տեղեկատվություն չի ստանում հայ-թուրքական բանակցությունների իրական ընթացքի մասին, այլ միայն որոշ դրվագների, որոնք ընդունելի կամ հաճելի կարող են լինել թուրքական և ադրբեջանական հասարակությանը:
2. Ուղղորդում. իշխանություններն ուղղորդում են իրենց վստահած լրագրողներին, նրանց պարտադրում կատարել այնպիսի շեշտադրումներ, որոնց շնորհիվ նրանք հանդես են գալիս դրական լույսի ներքո:
3. Շփոթեցում. իշխանությունների տարբեր ներկայացուցիչներ հանդես են գալիս հակասական, հաճախ իրարամերժ հայտարարություններով, որոնց մի մասը նախատեսված է ներքին, մյուս մասը՝ արտաքին լսարանին հաճոյանալու համար:
4. Ապատեղեկացում. իշխանությունները ներկայացնում են հասարակությանը այնպիսի տեղեկություններ, որոնք չեն համապատասխանում իրականությանը և չեն հաստատվում որևէ այլ աղբյուրի կողմից: Խոսքը, մասնավորապես, հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորումը դարաբաղյան գործընթացի հետ կապելու փորձերն են, որոնք բազմիցս հերքվել են միջազգային միջնորդների կողմից:
5. Հաճոյանալ. տարբեր կողմերին հաճոյանալու, նրանց վստահությունը շահելու համար թուրքական իշխանություններն ասում են այն, ինչ իրենցից սպասում են, սակայն այդ խոստումները միշտ չէ, որ իրականություն են դառնում:

Հայ-թուրքական հարաբերություններում նշանակալից իրադարձություն էր 200 թուրք մտավորականների նախաձեռնած ակցիան, որով հայ ժողովրդից ներողություն էին խնդրում Առաջին աշխարհամարտի տարիներին տեղ ունեցածի համար՝ այն որակելով «Սեծ աղետ»: Համացանցում տարածված «Ես ներողություն եմ խնդրում» վերնագրված հայտարարությունում, որի հեղինակները խուսափել են «ցեղասպանություն» բառը գործածելուց, մասնավորապես, ասված է. «Իմ խիղճը չի ընդունում, որ մենք մահադորձ մնանք և ուրանանք Սեծ աղետը, որին Օսմանյան Թուրքիայի հայերը ենթարկվել են 1915 թվականին: Ես մերժում եմ այդ անարդարությունը, կիսում եմ հայ եղբայրներիս զգացմունքներն ու ցավը և ներողություն եմ խնդրում նրանցից»:¹²

¹² Լախաձեռնողներից ոչ ոք .ցեղասպանությունն բառը չի օգտագործում // Ազգ, 2008, 6 դեկտեմբերի:

Թե իրականում ինչպես է սեփական պատմությանը նայում հայ ժողովրդի պատմական տարածքներին և մշակութային ժառանգությանը բռնությամբ տիրացած թուրք հասարակությունը, թերև, պարզ է նույն թուրքերի հայտարարություններից ու անհանդուրժող վերաբերմունքից Հայաստանի ու հայամետ դիրքորոշումների հանդեպ: Սի երևույթ, սակայն, շարունակական բնույթ է կրում Թուրքիայում՝ օրեցօր ավելանում են անհատները, ովքեր պնդում են Հայոց Ցեղասպանության եղելության և հայկական պնդումների ճշմարտացիության մասին: Բավական շատ են այն թուրք գիտնականներն ու պատմաբանները, որոնք դեմ են Հայաստանի նկատմամբ թուրքական իշխանությունների վարած քաղաքականությանը: Սիևնույն ժամանակ հայ-ադրբեջանական հակամարտությունում Թուրքիան շարունակում է մնալ Ադրբեջանի հավատարիմ օգնականը՝ միանշանակ հասկացնելով, որ իր երկիրը երբևէ չի դադարի աջակցել Ադրբեջանին և մինչև վերջ կլինի «Սեկ ազգ, երկու պետություն» կարգախոսի հետևորդ: Չնայած դրան՝ պաշտոնական երևանի համար հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորումը ենթադրում է երկու հիմնական բաղադրիչ. Թուրքիայի հետ դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատում ու սահմանի բացում: Հայ-թուրքական հարաբերությունները դեռևս մնում են հակամարտություն՝ պայմանավորված Հայոց Ցեղասպանության միջազգային ճանաչման, Արցախյան հակամարտության և Հայաստանի շրջափակման խնդիրներով:

Այս պարագայում պետք է ակնկալել նաև թուրքական և ադրբեջանական քարոզչամեքենաների ակտիվացում, ինչպես նաև դրանց համատեղ տեղեկատվական գրոհներ, որոնք ուղղված են լինելու նախ և առաջ Ցեղասպանության հերքմանը կամ այդ փաստից շեղելուն, ինչին ականատես ենք եղել բազմիցս:

Փրականություն. (3), (4),(5), (7),(19), (23):

Դաս 10 (2 ժամ սեմինար պարապմունք) **ՔՆՆԱՐԿՎՈՐ ՀՎՐԳԵՐ**

- Հայ-ադրբեջանական կիբեռպատերազմների ժամանակակից փուլը
- Հայ-թուրքական տեղեկատվական պատերազմի համապատկերը
- Հայ-թուրքական տեղեկատվական պատերազմի դրսևորումները

Դաս 11-12 (4 ժամ դասախոսություն)

Թեմա 6

ՀՀ տեղեկատվական դաշտի անվտանգության ապահովման տեխնոլոգիաները

Նորագույն տեխնոլոգիաները հանրային և ազգային տեղեկատվական անվտանգության խնդիրներին ծառայելիս: Լրագրողի դերը հանրային անվտանգության համակարգում: Տեղեկատվական պատերազմ վարելու մարտավարությունը: Տեղեկատվական ներքին և արտաքին լսարաններ:

ՀՀ տեղեկատվական ոլորտի մասնագետների կարծիքով՝ հայ-ադրբեջանական տեղեկատվական պատերազմը սկսվել է դեռևս Դարաբաղյան շարժման առաջին օրերին: Վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում, Թուրքիայի և Ադրբեջանի հետ մշտապես գտնվելով տեղեկատվական հակամարտության մեջ, ՀՀ-ում անհրաժեշտություն առաջացավ ներքին և արտաքին լսարանները պաշտպանել մեր հավակնոտ հարևանների տեղեկատվական հարձակումներից: Չնայած ՀՀ տեղեկատվական դաշտի անվտանգության խնդիրներով զբաղվում են ինչպես պատկան, այնպես էլ հասարակական կազմակերպություններ, սակայն միայն վերջին ժամանակներս մեզանում սկսեցին պետական մակարդակով մեծ տեղ հատկացնել «տեղեկատվական զենքի» կարևորությանն ու երկրի տեղեկատվական անվտանգությանը: ՀՀ նախագահի աշխատակազմին կից ձևավորվեց «Հանրային կապերի և տեղեկատվության կենտրոն» ՊՈԱԿ-ը: Այս կառույցի նպատակն է ԶԼՄ-ների դաշտում ուսումնասիրություններ իրականացնելը, տեղեկատվական անվտանգության, քաղաքացիների տեղեկատվություն ստանալու իրավունքի հետ կապված տարբեր խնդիրներով զբաղվելը:¹³

Տեղեկատվական անվտանգության հարցերով զբաղվող և այդ հարցերը համակարգող համապատասխան մարմնի ստեղծումը պատճառ համարենք, թե պարզապես մեզանում զգոնության մակարդակի բարձրացումը, այնուամենայնիվ, վերջին շրջանում հայ-ադրբեջանական տեղեկատվական հակամարտության հարցում հայկական կողմից առաջադրացում է նկատվում: Որպես օրինակ հիշենք www.xocali.net և ԼԴՀ Սարաղա հայաբնակ գյուղի ողբերգության մասին պատմող www.maragha.org/ կայքերը: Սա վերջին մի քանի տարիների հայկական կողմից արված ամենաարդյունավետ տեղեկատվական հարձակումը կարելի է համարել:

Հայկական կողմը ուշիուշով հետևում է ադրբեջանական քարոզչամեքենայի ամենօրյա գործունեության, որի հետևանքներն երևում են ինչպես

¹³ Հայաստանի Հանրապետության տեղեկատվական անվտանգության հայեցակարգ, Երևան, 2008:

Աղբբեջանում ու միջազգային ասպարեզում, այնպես էլ՝ Հայաստանում: Այդ ազդեցությունը արտահայտվում է աղբբեջանական քարոզչամեքենայի տերմինաբանության, թեզերի օգտագործմամբ, որոնք հայկական տեղեկատվական դաշտ են ներթափանցում նաև հայկական ՁԼՍ-ների աջակցությամբ (աղբբեջանցիների խոսքերն առանց մեկնաբանության հայերեն թարգմանելու միջոցով):¹⁴

Հայաստանի վարած տեղեկատվական պատերազմներից առավել լուրջ պատերազմ է հայ-թուրքականը, պարզապես այս պատերազմը մեծամասամբ վարում է Սփյուռքը, ընդ որում հայ-թուրքական տեղեկատվական պատերազմում Սփյուռքը հիմնական ուշադրությունը դարձնում է Ցեղասպանության հարցին, մինչդեռ թուրքերը խելացի կերպով այս տեղեկատվական պատերազմում նաև այլ հարցեր են լուծում: Օրինակ՝ փոփոխում են հայկական տարածքների անվանումները, դրանք դարձնում թուրքական՝ իսպառ մոռացնելու համար այդ տարածքների հայկական անցյալը: Իսկ հայ-աղբբեջանականն առավել արդիական է թվում այն պատճառով, որ պարզապես այն ավելի աղմկոտ է, աղբբեջանցիները շատ են աղմկում: Աղբբեջանցիների «աղմուկը» պատճառ է դառնում, որ ոմանք կարծեն, թե այս պատերազմում մենք տանուլ ենք տալիս:

Հաշվի առնելով, որ տեղեկատվական անվտանգության նկատմամբ ուշադրությունը Հայաստանի համար կենսական անհրաժեշտություն է, նշենք այն ոլորտները, որոնք իրական մարտահրավերներ են ներկայացնում Հայաստանի տեղեկատվական անվտանգությանը.

1. Տեղեկատվական ցանցերում պետության ներկայացված լինելու հնարավորությունները և այդ ուղղությամբ աջակցությունը ոչ պետական կառույցներին, թշնամական քարոզչությանը դիմակայելու և դրական իմիջ ձևավորելու հնարավորությունները:
2. Տեղեկատվական ինքնիշխանության հանդեպ այլ պետությունների և ցանցային խմբերի ագրեսիվ քաղաքականությանը դիմակայելու պետության կարողությունը:
3. Ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին հարթությունում տեղեկատվական տեխնոլոգիաները կիրառելու երկրի ներուժը:

Բոլոր այս ոլորտները փոխկապակցված են և ենթադրում են թե պետական կենտրոնացված մոտեցում, և թե զանազան ցանցային խմբերի ներգրավվածություն, որոնք ի վիճակի են վարել ինքնուրույն քաղաքականություն տեղեկատվական դաշտում:

¹⁴ Գեղինակի՝ ԳԳ Մախագահի աշխատակազմի Հանրային կապերի կենտրոնի փորձագետ Սամվել Մարտիրոսյանի հետ ունեցած հարցազրույցից: Գեղինակի անձնական արխիվ:

Թեմա 7

Բլոգները տեղեկատվական պատերազմներում

Բլոգները արտակարգ դրության պայմաններում: Հայ բլոգերների գործունեությունը արտակարգ դրության պայմաններում:

Ժամանակակից փուլում, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացմանը զուգընթաց, տեղեկատվության հայթայթման գործում կարևոր դերակատարություն ունեն բլոգները: Բլոգները մեծ դեր են կատարում այսօրվա տեղեկատվական պատերազմներում: Քննաբար կներկայացնենք բլոգների կիրառման անհրաժեշտությունը արտակարգ իրավիճակների ժամանակ, կներկայացնենք, թե ինչ ակտիվություն ցուցաբերեցին հայկական բլոգոսֆերայի ներկայացուցիչները Երևանում 2008թ. մարտի 1-2-ի իրադարձությունների հետևանքով հայտարարված արտակարգ դրության պայմաններում: Վերոնշյալ դեպքերը մեկ անգամ ևս հաստատեցին, որ բլոգների՝ որպես այլընտրանքային լրատվության միջոց հանդես գալու այսպես կոչված «աստղային ժամը» հենց արտակարգ իրավիճակներն են: Սա գործողությունների լայն դաշտ է բացում քաղաքացիական լրագրության ներկայացուցիչների համար, ովքեր, շնորհիվ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ընձեռած հնարավորության, սկսում են լրատվական արշավը բլոգներում, միկրոբլոգ Twitter-ում և սոցիալական այլ ցանցերում:¹⁵

Տեղեկատվական վակուումի պայմաններում տեղեկատվության, կարծիքների փոխանակումն ու քննարկումները հնարավոր դարձան բլոգներում և սոցիալական ցանցերում: Տեղեկատվության պակասը հատկապես սրվեց այն ժամանակ, երբ մարտի 5-ին Հայաստանում արգելափակվեց www.youtube.com վիդեո կայքը, քանի որ ընդդիմությունը սկսել էր կայքում տեղադրել մարտի 1-ի դեպքերի վերաբերյալ տեսանյութեր: Այդ օրերին բլոգների երկու ճամբար կար՝ մի խումբը պաշտպանում էր առաջին նախագահին, մյուս խումբը ընդդիմախոսում էր նրան: Սակայն սոցիալական ցանցերից առավել ազդեցիկ լրատվության աղբյուր դարձան բլոգները: Այդ օրերին դրանց գործունեությունն ակտիվացավ, բացվեցին նաև նորերը: Բլոգերները, հատկապես նրանք, ովքեր բլոգ ունեին Livejournal-ի հոսթինգում, սկսեցին լայնորեն ներկայացնել մարտի 1-2-ի իրադարձությունները, տեղադրել լուսանկարներ, տեսաժապավեններ ոստիկանության ու ցուցարարների բախումներից: Անհրաժեշտ է նշել, որ բլոգները նաև դարձան տեղեկատվական պատերազմի հարթակ այդ օրերին քաղաքական երկու ճամբարների բաժանված բլոգերների համար: Երրորդ, ոսկե միջին տեսակետ

¹⁵ Մարտիրոսյան Ա., Տեղեկատվական պատերազմները բլոգերում // Ժուռնալիստիկա (տեղության և պատմության հարցեր), Երևան, 2009, էջ 67:

իրադարձությունների գնահատման շուրջ բլոգներում այդ օրերին գրեթե բացակայում էր: Ըստ լրագրող, բլոգեր Արթուր Պապյանի (Ditord), որի բլոգը այդ օրերին բավականին ակտիվ էր գործում, մարտի 1-2-ը և դրան հաջորդած քսան օրերը կարելի է համարել հայկական բլոգային համայնքի ծաղկման շրջան: «Կարծում եմ, որ շատ բլոգներ իրենց նախաձեռնած օրակարգի պայմաններում՝ հակատեր-պետրոսյանական, ընդդիմադիր, չեզոք, իրենց լիարժեքորեն դրսևորեցին որպես բլոգներ՝ որպես սուբյեկտիվ լրատվամիջոցներ: Այդուհանդերձ, չպետք է մոռանանք, որ լրագրողի գործառույթը ոչ թե սուբյեկտիվ մոտեցումն է, այլ օբյեկտիվ տեղեկատվություն հաղորդելը: Այս առումով ընդամենը մեկ-երկու բլոգ էին, որ իրենց վրա վերցրին լրատվամիջոցի գործառույթ՝ հաղորդելով օբյեկտիվ տեղեկատվություն: Ընդ որում, այդ բլոգները՝ Kornelij Glas, ArmeniaNow, A1plus, Reporter_Arm, blog.oneworld.am, ditord.com, լրագրողներ էին վարում», - նկատել է Արթուր Պապյանը: Նրա կարծիքով, այդ օրերին հայկական բլոգները հսկայական դեր կատարեցին՝ բախումների վայրից լուսանկարներ, տեսանյութեր և տեղեկատվություն հաղորդելու առումով:¹⁶

Սարտիմեկյան իրադարձությունները ստիպեցին մի շարք բլոգերների վերանայելու իրենց քաղաքականությունը: Ոմանք, ինչպես, օրինակ, բլոգեր, մեղիա իրավաբան Դավիթ Սանդուխյանը իրենց բլոգում քաղաքական թեմաներով գրառումները փակ պահեցին ընթերցողների լայն շրջանակից՝ թույլատրելով այն կարդալ միայն բլոգային ընկերներին: Իր հերթին հայկական ամենաընթերցվող բլոգերներից մեկը՝ Տիգրան Քոչարյանը նշում է, որ մարտիմեկյան դեպքերի ժամանակ մի պահ բլոգները դադարեցին տեղեկատվություն տարածել, քանի որ պարզ չէր՝ արտակարգ դրությունը տարածվում է բլոգների վրա, թե՛ ոչ: «Ես իմ բլոգում այդ ժամանակ գրեցի, որ շարունակելու եմ տեղադրել տեղեկատվություն, ինչը զարկ տվեց բոլոր մնացած բլոգներին, ինչպես ընդդիմադիր, այնպես էլ ոչ ընդդիմադիր: Բլոգներում այդ ժամանակ հետաքրքիր իրավիճակ էր ստեղծվել, հիմնականում բլոգները բաժանվում էին, պայմանականորեն ասած, լեոնական և հակալեոնական բլոգների: Բուն իշխանության օգտին քարոզող բլոգներ համարյա թե չկային: Ընդ որում, անգլիալեզու տիրույթում գերիշխում էին ընդդիմադիր բլոգները, ռուսալեզու տիրույթում՝ հակաընդդիմադիր, հայալեզու տիրույթում կողմերի հարաբերակցությունը հավասար էր: Այդ քսան օրերի ընթացքում առաջացան, այսպես ասած, թոք-բլոգները, ո-

¹⁶ Արթուր Պապյանի անձնական բլոգից // www.ditord.com, 2008:

րոնք մինչև այժմ պահպանում են իրենց առաջատարությունը բլոգային համայնքում»,- նշել է Տ. Քոչարյանը:¹⁷

Այդ օրերին ամենաընթերցվող բլոգներից մեկը հենց Տիգրան Քոչարյանինն էր: Այն իշխանամետ դիրքորոշում ուներ ու բավականին ակտիվ լուսաբանում էր իշխանական շրջանակների տարածած հայտարարությունները: Քննադատությունն ընդդիմության առաջնորդի հասցեին սուր էր և ուղեկցվում էր հայիոյախառն արտահայտություններով: Հատկանշական է, որ բլոգների էջում մեկնաբանություններ, լրացումներ էին անում միայն նրա գաղափարները պաշտպանող բլոգերները:

Բավական ակտիվ էին նաև ընդդիմադիր բլոգերները: Օրինակ՝ «bekaisa»-ն, Unzipped-Nazarian-ը, mk.am-ը ոչ միայն տարածում էին Լևոն Տեր-Պետրոսյանի շտաբի հայտարարությունները, նախկին նախագահի և նրա աջակիցների հարցազրույցները, այլև հետևում էին արտասահմանյան մամուլի արձագանքներին, որոնք ևս ներկայացնում իրենց օրագրում, նույնիսկ թարգմանաբար: Ամմիջական հեղինակներին թաքցնելու համար Տեր-Պետրոսյանի աջակիցները բացեցին մի քանի խմբային բլոգներ, որոնք իրենք էլ կնքեցին «սամիզդատներ»՝ martimek.livejournal.com: Տեղեկատվության օբյեկտիվությունը, հավաստիությունը և բազմակարծությունը փորձում էր պահպանել Ditord.com բլոգերը: Նա տեղադրում էր հրապարակումներ ինչպես ընդդիմության, այնպես էլ իշխանության գործողությունների մասին, և նրա նյութերը կարելի էր իսկական լրագրողական նյութեր համարել: Այդ օրերին բացվեց դեռ այն ժամանակվա վարչապետ Սերժ Սարգսյանի բլոգը, որն անմախաղեպ աժիոտաժ առաջացրեց հայաստանյան բլոգային համայնքում:

Հայաստանում արտակարգ իրավիճակի պայմաններում բլոգները «արտակարգ» արդյունքներ ցուցադրեցին՝ «Ա1+»-ի բլոգը օրական ուներ 8500 այցելու, անգլիալեզու [Ditord](http://Ditord.com)-ի բլոգի այցելուների թիվն անցավ 3500-ի սահմանը: Ավելի ակտիվ էին վիդեոբլոգները: «Ա1+»-ի և «E-channel»-ի վիդեոբլոգներն օրական 30-80000 այցելու էին ունենում: Այնտեղ տեղադրվում էին տեսանյութեր իրադարձությունների վայրից:

Անհրաժեշտ ենք համարում նկատել, որ այդ շրջանում բլոգների նկատմամբ ճնշումներ, զրաքննության կամ բլոգների համատարած արգելափակումներ չնկատվեցին: Ինչպես բլոգերներից շատերն են նշում, մարտյան օրերին բլոգոսֆերայում տեղեկատվական պատերազմ էր ընթանում երկու քաղաքական ճամբարների միջև: Քիչ թե շատ ապաքաղաքականացված գնահատականների ու տեղեկատվության բլոգներում չենք

¹⁷ Տիգրան Քոչարյանի անձնական բլոգից // Pigh.livejournal.com, 2008:

հանդիպում: Իշխանամետները հաստատում էին իշխանական օղակների պնդումները, ընդդիմադիր հայացքներ ունեցողները «ցեխ շարտում» գործող իշխանության վրա: Սովորական ընթերցողի համար այդ օրերին դժվար կլիներ կողմնորոշվել բլոգների բազմազանության մեջ:

Ակտիվ քաղաքացիների զանգվածային ներգրավվածությունը բլոգներում թույլ տվեց դրանք դարձնել տեղեկատվության օպերատիվ տարածման աղբյուր: Սա բերեց ավանդական ՁԼՄ-ների նկատմամբ հետաքրքրության անկման և մեծ հետաքրքրություն առաջացրեց բլոգների և սոցիալական ցանցերի նկատմամբ:

Գրականություն. (1), (4),(5), (6),(7), (8),(9):

Դաս 13 (2 ժամ սեմինար պարադոմներ) **ՔՆՆԱՐԿՎՈՂ ՀԱՐՑԵՐ**

- Լրագրողի դերը հանրային անվտանգության համակարգում
- Տեղեկատվական պատերազմ վարելու մարտավարությունը
- Հայ բլոգերների գործունեությունը արտակարգ դրության պայմաններում

Դաս 14-16 (6 ժամ դասախոսություն)

Թեմա 8

Տեղեկատվական պատերազմները սոցիալական ցանցերում և էլեկտրոնային հանրագիտարաններում

Համացանցային ՁԼՄ-ները և դրանց ազդեցության ոլորտը: Համաշխարհային տեղեկատվական ցանցի հնարավորությունները: Համացանցի զարգացման դրական և բացասական կողմերը: Ցանցային լրագրությունը:

Օգտագործելով նոր մեդիայի հնարավորությունները՝ աղբբեջանցի հաքերները սկսեցին տեղեկատվական հարձակումներ գործել միջազգային ճանաչված և հեղինակություն վայելող սոցիալական ցանցերի հայկական տարբերակների և հեղինակավոր «Վիկիպեդիա» հանրագիտարանի հայկական էջերի վրա: Էլեկտրոնային «Վիկիպեդիա» հանրագիտարանը շարունակում է մնալ հայ-աղբբեջանական տեղեկատվական պատերազմի թատերաբեմերից մեկը: Հաճախ այդ պատերազմները տեղի են ունենում միաժամանակ զուգահեռ ճակատներում: Այսպես, «Ֆեյսբուք» սոցիալական ցանցում բացահայտվեց աղբբեջանական հաքերների մի խումբ, որն զբաղված էր այդ ցանցում հայկական թարգմանական տեքստերի աղծատմամբ, ինչպես նաև հարձակման էր ենթարկում ցանցի հայկական օգտատերերի կայքերը: Աղբբեջանցի հաքերները ընտրել էին «Եկեք հարձակ-

վենք հայկական «Ֆեյսբուք» վրա» անվանումը, այդ խմբի մասնակիցների թիվը հասնում էր 700-ի: Խմբի մեծ մասը Ադրբեջանի քաղաքացիներ էին, որոնք հայկական թարգմանական տեքստերի փոխարեն տեղադրում էին վիրավորական արտահայտություններ և ազգայնամոլական կոչեր: Հայ օգտատերերը դեպքի կապակցությամբ տեղյակ պահեցին «Ֆեյսբուք» սպասարկող ծառայությանը, որը մեծ դժվարությամբ կարողացավ վերականգնել հայ օգտատերերի իրավունքները: Հիմնականում հայ օգտատերերի անցկացված զանգվածային քվեարկության շնորհիվ հնարավոր եղավ վերականգնել հայերեն թարգմանությունների ճիշտ տարբերակները:¹⁸

Ի պատասխան ադրբեջանցի հաքերների մի խումբ հայ «Facebook»-ցիների կողմից ստեղծվեց Հայկական պաշտպանական խումբ, որի նպատակն է աշխարհի ամենամեծ սոցիալական ցանցում ադրբեջանա-թուրքական հարձակումներից պաշտպանել հայկական էջերն ու խմբերը: Հայկական պաշտպանական խումբը, համագործակցելով տարբեր մեծաքանակ և ակտիվ խմբերի հետ, հայտնաբերել է հայկական անունների ներքո գործող թուրքերի և ադրբեջանցիների:

Նույն ժամանակահատվածում ադրբեջանցի հաքերների կողմից ձևավորվել էր մեկ այլ խումբ, որը հարձակումներ էր գործում YouTube վիդեոցանցի վրա:

Ադրբեջանցի հաքերների նմանօրինակ ակտիվացումը կապված էր «Վիկիպեդիա» խոշորագույն բազմալեզու ինտերնետ-հանրագիտարանի ռուսալեզու բաժնի 26 խմբագիրների նկատմամբ կիրառված պատժի հետ: Այսպես կոչված 26 խմբագիրները, որոնք ադրբեջանցիներ էին, ամիսներ շարունակ ջանասիրաբար և նպատակամղված «խմբագրում էին» և «անհրաժեշտության» դեպքում «փոփոխություններ» կատարում ինտերնետ-հանրագիտարանում տեղադրված՝ Հայաստանին և հատկապես Լեռնային Ղարաբաղին նվիրված հոդվածներում: «Բաքվեցի 26 խմբագիրները» ոչ պակաս կրքեր էին փորձում բորբոքել իրենց հետաքրքրության շրջանկում գտնվող և իրենց «կարծիքով» այլ վիճահարույց հոդվածների նկատմամբ և: 26 խմբագիրների «բուռն գործունեությունը» արագ նկատվեց «Վիկիպեդիայի» արբիտրաժային կոմիտեի կողմից, որը «բաքվեցի 26 խմբագիրներին» 3-ից 6 ամիս ժամկետով զրկեց հանրագիտարանի ռուսալեզու էջերը «խմբագրելուց»: Հանրագիտարանի արբիտրաժային կոմիտեի որոշմամբ, «26 վայ-խմբագիրներին» արգելվել է հետագայում ևս մասնակցել հանրագիտարանի ռուսալեզու էջերում, «իրենց կարծիքով», «վիճահա-

¹⁸ В Facebook обнаружена группа «Давайте атакуем армянский Facebook», занимавшаяся искажением армянского перевода с сети // PanArmenian.net. - 2010, 7 июля.

րույց» հողվածների խմբագրմանը:¹⁹ Չկարողանալով հակափաստարկներ ներկայացնել մի շարք բաժիններում զետեղված տեղեկատվության վերաբերյալ, մասնավորապես՝ «Լեռնային Ղարաբաղ», «Հայաստան», «Արցախ», ադրբեջանցիները վայնասուն բարձրացրին հայկական կողմի գործադրած ջանքերի նկատմամբ՝ վերջիններին մեղադրելով հակաքարոզչության և պատմական փաստերի աղավաղման համար:

Նմանօրինակ պահվածքը և «թարմ ականջ» գտնելու սովորությունը մեկ անգամ ևս վկայում են, որ, ինչպես պատերազմի դաշտում, այնպես էլ տեղեկատվական պատերազմի տարբեր ճակատներում պարտվելուց հետո, ադրբեջանցիները հոգեբանորեն պատրաստ չեն ընդունելու, որ իրենց պարտության մատնողը ոչ թե ռուսն է, հրեան, կամ մեկ այլ ազգի ներկայացուցիչ, այլ իրենց դրկից հայն է, որի «միակ մեղքը» իր հայրենի եզերքն ու մշակույթը պաշտպանելն է նախկին քոչվոր և հավակնոտ հարևանից:

Թեմա 9

Համացանցային հեռուստահեռարձակման հնարավորությունների օգտագործումը տեղեկատվական պատերազմներում

Հեռուստատեսությունը որպես ռազմավարական զենք: Հեռուստատեսության մասսայականության պատճառներն ու հետևանքները: Հեռուստատեսության հնարավորությունները և դրանց կիրառումը: Իրական և կեղծ պատկերների համադրումը: Ձայնի և պատկերի ազդեցության արհեստական ուժեղացումը: «Թշնամու» կերպարի կերտումը և դրա «ոչնչացումը» հեռուստատեսության միջոցով:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումը նորանոր հնարավորություններ է ընձեռում համացանցում տեղեկատվական առկա ռեսուրսները առավել հասցեագրված, նպատակային օգտագործելու և առաջադրված խնդիրները իրագործելու համար: Համացանցում հեռուստատեսային և ռադիոտարբերակների կիրառումը, մեծածավալ տեսանյութերի և պատկերների զետեղումը հնարավորություն է տվել ձևավորելու տեղեկատվական հզոր բազա, որի ազդեցությունը դժվար է թերագնահատել:

Այդ առումով անհրաժեշտ է առանձնացնել երկու կարևոր ուղղություն՝ արբանյակային հեռարձակումը և համացանցում տեսանյութերի տեղադրումը:

¹⁹ www.ananun.am

Արբանյակային հեռարձակում

Արբանյակային հեռարձակումը հնարավորություն է տալիս հեռարձակողին սեփական տեղեկատվությունը հասցնել թիրախային լսարանին: Ներկայումս արբանյակային հեռարձակում են իրականացնում 33 հինգ հեռուստաընկերություններ: Հայաստանյան առաջին հեռուստաընկերությունը, որ սկսեց հեռարձակվել ողջ աշխարհով, Հանրային հեռուստաընկերությունն է: Այն հեռարձակվում է 2005-ից «Համահայկական հեռուստատեսություն» անվան ներքո:

Հայաստանի հանրային հեռուստաընկերության ծրագիրն այսօր կարելի է դիտել Եվրոպայում, Հյուսիսային Ամերիկայում և Ավստրալիայում: 2005թ. փետրվարից Համահայկական հեռուստատեսության արբանյակային հեռարձակումն իրականացվում է գերժամանակակից, նորագույն արբանյակներով՝ Եվրոպայում հաղորդումները հեռարձակվում են Eutelsat W1 և Hot Bird 6 արբանյակների միջոցով, Ամերիկայի Սիացյալ Նահանգներում՝ Intelsat Americas 5-ի միջոցով: Հանրային հեռուստատեսությունն այսօր էլ հայկական ամենախոշոր հեռարձակման ցանցն է:

2001թ. Հանրային հեռուստատեսության և «GlobeCast» ընկերության միջև կնքված պայմանագրի արդյունքում հայկական ծրագրերը արբանյակային հեռարձակմամբ սփռվեցին նաև ԱՄՆ-ում և Կանադայում: Նկատի ունենալով Սիացյալ Նահանգներում հեռարձակման առանձնահատկությունները՝ Համահայկական հեռուստատեսությունն այստեղ հեռարձակվում է երկու եղանակով. կամ տեղադրելով արբանյակային ընդունիչ՝ միանալ Intelsat Americas 5 արբանյակին, կամ էլ բաժանորդագրվել Charter Systems համակարգին:

Հարկ է նշել, սակայն, որ Համահայկական հեռուստաալիքի հաղորդումների բացարձակ մեծամասնությունը կրկնում է «Հ1»-ի հաղորդումները: Հեռարձակման միակ լեզուն հայերենն է: Սա զգալիորեն նվազեցնում է հնարավորությունների այն շրջանակը, որն ընձեռում է արբանյակային հեռարձակումը, քանզի, եթե հեռարձակման լեզուն հայերենն է, այն կարող են դիտել առավելապես հայերը, ինչպես նաև հայերեն լեզուն ուսումնասիրողները: Իհարկե, այս պարագայում «Հ1»-ը որոշակի առումով հայապահպան գործունեություն է կատարում և նպաստում է Սփյուռքում հայոց լեզվի պահպանմանն ու տարածմանը: Սակայն, մյուս կողմից, Հայաստանի մասին պատմող օտարալեզու հաղորդումները, մեր կարծիքով, որևէ կերպ չէին խանգարի այդ կարևոր գործին, ավելին՝ կնպաստեին, որպեսզի հայերենին չտիրապետող մեր հայրենակիցները ևս տեղեկատվություն ստանան իրենց պատմական հայրենիքի վերաբերյալ և ցանկություն հայտնեն այցելել Հայաստան: Սակայն նման օտարալեզու հաղորդումների հիմնական թիրախը Սփյուռքի մեր հայրենակիցները չպետք է լինեն: Օտարալեզու հե-

ռարձակումն ուղղված է առաջին հերթին «չեզոք», «չկողմնորոշված», «անտեղյակ» հեռուստադիտողին, որի նպատակն է գրավել նրան, կողմնորոշել դեպի քեզ, համոզիչ փաստարկներով դարձնել քո երկրի բարեկամը, ի վերջո, պատշաճ կերպով ներկայանալ աշխարհին, ձևավորել երկրի դրական իմիջ՝ ցուցադրելով հարուստ պատմությունն ու մշակույթը:

Վերոհիշյալը հաշվի առնելով՝ նպատակահարմար և արդյունավետ ենք համարում, որպեսզի Հայաստանի հանրային հեռուստաընկերության արբանյակով հեռարձակվող հաղորդումների մի մասը թարգմանվի օտար լեզուներով, մասնավորապես, ռուսերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն, իսպաներեն, արաբերեն, թուրքերեն, պարսկերեն: Միջոցները խնայելու համար թարգմանությունը կարող է սինխրոն չլինել, այլ օգտագործվի տողատակի տեքստի տարբերակը, ինչպես արվում է մի շարք երկրներում: Այս պարագայում հարկավոր կլինեն միայն փորձառու թարգմանիչներ, ովքեր կկարողանան ճիշտ կերպ մատուցել տեղեկատվությունը: Օտարալեզու լսարանին պետք է ներկայացվեն ոչ միայն և ոչ այնքան առօրյա լուրերը, որքան Հայաստանի մշակույթը, բնությունը և պատմությունը ներկայացնող վավերագրական ֆիլմեր, անվանի հայերի մասին հետաքրքիր հաղորդումներ և այլն:

Հարկ է նշել նաև այն հանգամանքը, որ ներկայումս արբանյակային հեռարձակում ունեցող մյուս երեք ալիքները՝ «Շանթը», «Արմենիա»-ն և «Երկիր մեդիա»-ն ևս չեն լրացնում վերոհիշյալ բացը, քանզի դրանք ևս հեռարձակվում են հայերեն լեզվով: Ավելին, եթե Համահայկական հեռուստաալիքը որոշակի ուշադրություն է դարձնում հեռարձակվող հաղորդումների դաստիարակչական և հայապահպան կողմերին, ապա մյուս հեռուստաընկերությունները, լինելով մասնավոր և շահույթ հետապնդող կազմակերպություններ, ղեկավարվում են առաջին հերթին տնտեսական շահով, ինչը տվյալ պարագայում բացատրելի է՝ հաշվի առնելով արբանյակային հեռարձակման բարձր գները:

Համացանցում տեսանյութերի տեղադրումը

Ձարգացման անհրաժեշտություն ունեցող երկրորդ ուղղությունը համացանցում տեսանյութերի տեղադրումն է, ինչպես նաև համացանցով հեռուստահաղորդումների հեռարձակումը:

Հայաստանում այլընտրանքային համացանցային հեռուստատեսությունն այժմ դանդաղ, բայց զարգանում է՝ անընդհատ բախվելով հիմնական խոչընդոտին՝ կապի ցածր որակին:

Այդուհանդերձ, չնայած խնդիրներին, այսօր երկրում գործում են զարգացման փուլում գտնվող այլընտրանքային հեռուստաընկերություններ, որոնք, թեպետ, համացանցում չեն հեռարձակվում, բայց տեղադրում են տեսանյութեր, ինչպես, օրինակ, «Ա1+»-ը: Միայն համացանցով չբավարարվե-

լով՝ հեռուստաընկերությունը նաև սկսել է տրամադրել բջջային լուրերի ծառայություն, որի միջոցով կարելի է օրվա գլխավոր լուրերի կարճ տեսագրությունը ստանալ բջջային հեռախոսի վրա:

Համացանցի կապի ցածր որակը մատնանշելով՝ ինտերնետային ծառայություններ մատուցող որոշ ընկերությունների ներկայացուցիչներ ասում են, որ Հայաստանում համացանցային հեռուստատեսության զարգացման մասին խոսելը դեռ վաղ է:

«Լիարժեք ինտերնետային հեռուստատեսություն ստեղծելու համար պետք է լայնաշերտ, արագ Ինտերնետ ցանց, որի համար պետք են մեծ ներդրումներ, ինչն այսօր չի արվում», - ասում է Հայաստանի Ինտերնետ մատակարարող ամենախոշոր ընկերություններից մեկի՝ «Վեբ»-ի տնօրենը: Բացի ներդրումներից, անհրաժեշտ են նաև բավարար քանակությամբ բաժանորդներ, որպեսզի ընկերությունը կարողանա հոգավ ցանցի ծախսերը:²⁰

Այսօր համացանցում բազմաթիվ կայքեր և պորտալներ են գործում, որոնք հնարավորություն են տալիս ցանկացած մարդու աշխարհի ցանկացած կետից ներբեռնել տեսանյութը և այն հասանելի դարձնել համաշխարհային հանրությանը: Դրանցից ամենախոշորը և ամենազանգվածայինը YouTube-ն է՝ <http://www.youtube.com>: Յուրաքանչյուր օր այս կայքը համալրվում է ամենատարբեր բնույթի միլիոնավոր նոր տեսանյութերով, իսկ նրա արխիվներում արդեն պահպանվում է մոտ երկու միլիարդ տեսանյութ, տեսահոլովակ, զովագրային տեսահոլովակ, հեռուստահաղորդում և այլ տիպի տեսանյութ: YouTube-ի հնարավորություններն անսահմանափակ են, մի շարք կազմակերպություններ և նույնիսկ պետություններ քաջ գիտակցելով դա, փորձում են լայնորեն օգտագործել YouTube-ը սեփական շահերից ելնելով՝ զովագրելով սեփական արտադրանքը և փնովելով ու քննադատելով մրցակցին: Հարկ է նշել, որ YouTube-ն այսօր վերածվել է հայ-թուրքական և հատկապես հայ-ադրբեջանական տեղեկատվական թեժ պատերազմի հարթակի, մեր հարևան երկրները կիրառում են քարոզչության և հակաքարոզչության ամենատարբեր մեթոդները՝ սկսած հայերին արատավորող ամենապարզունակ վիրավորանքներից՝ վերջացրած հատուկ այդ նպատակով նկարահանած ֆիլմերը տեղադրելով, որոնք հաճախ թարգմանվում են աշխարհի տարբեր լեզուներով: Հայկական կողմը փորձում է դիմակայել հսկայական այդ հոսքին և սեփական տեսանյութերն է տեղադրում YouTube-ում, որոնք հաճախ պարունակում են Դարաբադյան պատերազմի և Հայոց Ցեղասպանության մասին պատմող վավերագրական կադրեր և

²⁰ Տեղեկատվական հասարակությունը Հայաստանում. պատրաստեց, թԺ՝ իրականություն // www.armtown.com, 2008, մայիս:

արխիվային տեսագրություններ: Անհրաժեշտ է նշել, որ YouTube-ը պարունակում է նյութերի բողոքարկման հստակ մեխանիզմներ, այսինքն՝ ցանկացած ոք կարող է դիմել կայքի ադմինիստրացիային, շեշտելով, որ այս կամ այն նյութը արատավորում կամ վիրավորում է իր պատիվը կամ ապատեղեկատվություն է պարունակում: Սակայն դա չի նշանակում, որ կեղծարարը չի կարող միևնույն տեսանյութը նույն կայքում այլ անվան տակ զետեղել:

YouTube-ի արդյունավետությունն այնքան մեծ է, որ այժմ բազմաթիվ երկրներ նմանատիպ կայքեր են բացում իրենց ազգային սեզմենտում: Օրինակ, Ռուսաստանում հայտնի է RuTube-ը, իսկ հայկական ինտերնետում տարածքում՝ HayTube-ը: Վերջիններս պարունակում է հիմնականում զվարճալի բնույթի տեսանյութեր, հաղորդումների հատվածներ, տեսահոլովակներ և չի կարող լուրջ գործոն հանդիսանալ տեղեկատվական ասպարեզում:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումը նորանոր հնարավորություններ է ընձեռում համացանցում տեղեկատվական առկա ռեսուրսները առավել հասցեագրված, նպատակային օգտագործելու և առաջադրված խնդիրները լուծելու համար: Համացանցում հեռուստատեսային և ռադիոտարբերակների կիրառումը, մեծածավալ տեսանյութերի և պատկերների զետեղումը հնարավորություն է տվել ձևավորելու տեղեկատվական հզոր բազա, որի ազդեցությունը դժվար է թերագնահատել:

Փրականություն. (1), (3),(4), (6), (7), (17), (19), (21), (23), (25), (26):

Պատ 17 (2 ժամ սեմինար պարապմունք) ՔՆՆԱՐԿՎՈՂ ՉՎՐԳԵՐ

- Համաշխարհային տեղեկատվական ցանցի հնարավորությունները:
- Համացանցի զարգացման դրական և բացասական կողմերը:
- Հեռուստատեսությունը որպես ռազմավարական զենք:
- Հեռուստատեսության հնարավորությունները և դրանց կիրառումը:

Հանձնարարվող գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության հայեցակարգ, Երևան, 2008:
2. Հայաստանի Հանրապետության տեղեկատվական անվտանգության հայեցակարգ, Երևան, 2008:
3. Հարությունյան Գ., Քաղաքակրթական գործոնը տեղեկատվական անվտանգության հիմնախնդիրների համատեքստում // 21-րդ դար, Երևան, 2006, N2, էջ 6:
4. Սանասյան Ա., Լեոնային Ղարաբաղ. ինչպես է դա տեղի ունեցել // Երևան, 2010, էջ 35, 65:
5. Սարտիրոսյան Ա., Արդի ինֆոգեն մարտահրավերները // Գլոբուս, 2009, N2, էջ 22:
6. Սարտիրոսյան Ա., Հայաստանի Հանրապետության տեղեկատվական անվտանգության մի քանի հարցեր // 21-րդ դար, Երևան 2007, N2, էջ 62:
7. Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության հայեցակարգ, Երևան, 2008:
8. Հայաստանի Հանրապետության տեղեկատվական անվտանգության հայեցակարգ, Երևան, 2008:
9. Քոչարյան Տիգրանի անձնական բլոգից // Pigh.livejournal.com, 2008:
10. Պապյան Արթուրի անձնական բլոգից // www.ditord.com, 2008, մարտ:
11. Вепринцев В.Б., Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б., Операция информационно-психологической войны // Краткий энциклопедический словарь-спавочник. - М., 2005. - С. 68.
12. Волковский Н.Л., История информационных войн. - СПб., 2003. - 258 с.
13. Казеннов В. П., Основы ведения информационной войны // www.lib.ru., 2008.
14. Кара-Мурза С. Г., Смирнов С., Манипуляция сознанием-2. - М., 2009. - 528 с.
15. Панарин И.Н., Технология информационной войны. - М., 2003. - 216 с.
16. Панарин И.Н., Панарина Л.Г., Информационная война и мир. - М., 2003. - 283 с.
17. Панарин И. Н., Информационная война, PR и мировая политика. - М., 2006. - 378 с.
18. Поляков Ю.А., Информационная безопасность и СМИ. - М., 2004. - 320 с.
19. Почепцов Г.Г., Информационно-психологическая война. - М., 1999. - 648 с.

20. Почепцов Г.Г., Информационные войны. - М., 2002. - 560 с.
21. Почепцов Г.Г., Пропаганда и контрпропаганда. - М., 2004. - 256 с.
22. Почепцов Г.Г., Психологические войны. - М., 2008. - 528 стр.
23. Прокофьев В.Ф., Тайное оружие информационной войны. - М., 1999. - 128 с.
24. Засурский Я. Н., Вартанова Е. Л., От книги до интернета: Журналистика и литература на рубеже нового тысячелетия. - М., 2000. - С. 27.
25. Лассуел Г., Коммуникативный процесс и его структуры // Современные проблемы социальной коммуникации. - СПб., 1996;
26. Jowen G.S., O'Donnell V., Propaganda and persuasion.- Newbury Park, 1992, P. 320.
27. Laqueur W., World of secrets. The use and limit of intelligence. - London, 1985, P. 287.

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԴԱԿԻԹ ՀՐԱՅՐԻ ԱՆԱԿԵՐԴՅԱՆ

**Տեղեկատվական
պատերազմներ
(դասախոսություններ)**

Համակարգչային ձևավորումը՝ Կ. Չալաբյանի
Հրատ. սրբագրումը՝ Լ. Հովհաննիսյանի

Չափսը՝ 60x84 1/16: Տպ. մամուլը՝ 2,5:
Տպաքանակը՝ 100 օրինակ:

ԵՊՀ հրատարակչություն

ք. Երևան, 0025, Ալեք Մանուկյան 1